

AVUSTURYA' DA ERMENİ DİASPORASI

ARMENIAN DIASPORA IN AUSTRIA

Dr. Ramazan YILDIZ

Öğretmen, Viyana
ramazanyildiz@gmx.at

Özet: Sayıları az da olsa Avusturya'da XVI. asırdan itibaren Ermeniler bulunmuş, ilk gelenler bağımsız Ermenistan davasını anlatarak destek bulmaya çalışmış, daha sonra gelenler ise daha çok ticaret sebebiyle gelmişler ve bilhassa Viyana'ya yerleşmişlerdir. II. Viyana Kuşatması esnasında ve sonrasında Habsburg Hanedanı'na hizmet ettikleri için Avusturya'da Ermeniler'e karşı sempati artmıştır. XIX. asrın başlarında Mehitaristler olarak tanınan Katolik Ermenilerin Viyana'ya yerleşmesiyle ivme kazanan Ermeni artışı, I. ve II. Dünya Savaşlarıyla inkişaf uğramışsa da II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeniler, çeşitli sebeplerle tekrar Avusturya'ya gelmeye ve yerleşmeye başlamışlardır. Bu makalede, Avusturya'da yaşamış ve yaşamakta olan Ermenilerin yaptıkları çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları hakkında bilgi verilmiş, kurdukları dernekler kısaca tanıtılmıştır. Ayrıca 1915 tehcirini "soykırım" olarak tanıtmak ve kabul ettirmek için tertip ettikleri toplantılara, vesair etkinliklere temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diaspora Ermenileri, Mehitaristler, Avusturya Ermeni Apostol Kilisesi, Ermeni Dernekleri, Ermeni Faaliyetleri, Ermeni Anma Törenleri.

Abstract: Although few in number, there have been Armenians in Austria since the XVI. century. The first incomers promoted the cause of an independent Armenia and looked for support, whereas the later ones came mostly for business and settled especially in Vienna. Because of their service to the House of Habsburg during and after the First Siege of Vienna, the sympathy towards the Armenians increased in Austria. The increase of Armenians in Austria accelerated with the settlement of catholic Armenians, also known as the Mechitarists, at the beginning of the XIX. century. Even though this acceleration came to a standstill with the I. and II. World Wars, Armenians started to arrive and settle in Austria again after the II. World War. This article gives information about the work of the Armenians who lived and are currently living in Austria, and introduces the communities and organizations they

formed. Further, their meetings and other activities are mentioned, which have the goal to promote the emigration in 1915 as a 'genocide'.

Key Words: *Diaspora Armenians, Mechitarists, Armenian Apostolic Church, Armenian Associations, Armenian Activities, Armenian Commemorations.*

Giriş

Diaspora, kendi ülkelerini terk etmek mecburiyetinde kalıp başka ülkelere yerleşen ve hayatlarını oralarda devam ettiren insanları ifade eden bir kavramdır. Ermeni Diasporası dendiği zaman da, Ermenistan dışında, 102 ülkede yaşayan Ermeniler¹ kastedilmektedir ki bunların az bir kısmı makalemizde ele alacağımız gibi Avusturya'da yaşamaktadır.

Diasporada yaşayan Ermenilerin sayısı hakkında farklı rakamlarla karşılaşmaktayız. Mesela, 2002 tarihinde Viyana Üniversitesi'nde yazılmış bir bitirme tezine göre Ermeni Diasporası, Kuzey Amerika'da 900.000, Ortadoğu'da yaklaşık 400.000 ve Avrupa Birliği ülkelerinde 550.000 (450.000'i Fransa'da) olmak üzere toplam 1.850.000 kişiden oluşmaktadır.² 2003 tarihinde yayınlanmış bir dergide verilen bilgilere göre ise, Ermenistan dışında 102 ülkede toplam 6.000.000 Ermeni yaşamaktadır. Bunların yaklaşık 1.000.000'u Amerika'da, 400.000'i Fransa'da, 2.000.000'u - %50'si Moskova il sınırları içinde olmak üzere - Rusya'da bulunmaktadır.³

Görüldüğü gibi iki veri arasındaki fark astronomiktir. Bu durumda, ilmi bir çalışma olması, yani üniversite bitirme tezi olması münasebetiyle, Ulrike Julika Betz'in tesbitini kabul etmek zarureti vardır. 1901 tarihinde Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşayan Ermenilerin toplam nüfusu 800.000 civarındaydı.⁴ Bunların bir kısmının Rusya'ya, yaklaşık olarak 200.000'inin de 1. Dünya Savaşı'ndan sonra çoğu Fransa ve Amerika'ya olmak üzere çeşitli ülkelere göçtüğü bilinmektedir.⁵ 85-90 sene içinde diasporadaki Ermeni nüfusunun bu kadar artması imkânsız olduğundan Ermeni Diasporası'nı 6.000.000 gösteren makale inandırıcılıktan uzaktır.

1 Tessa Hofmann, *Annäherung an Armenien*, 2. Baskı, München 2006, s. 190.

2 U.J. Betz, *Merkantile, „Diplomatische und Intellektuelle Beziehungen zwischen Armenien und Frankreich (X.Jahrhundert-XX.Jahrhundert)“*, yayımlanmamış mastır tezi, Universität Wien, 2002, s. 81.

3 E.M. Auch ve Uwe Halbach, *Informationen zur Politischen Bildung Aktuell*, Nr. 281, 2003, s.10.

4 Ramazan Yıldız, "Vilayat-ı Sitte'de Ermenilerle ilgili Reformlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 25, ss. 57-82.

5 Wolfgang Gust ve Sigrid Gust, „Der Völkermord an den Armeniern 1915/16 Dokumente aus dem Politischen Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes“, <http://www.armenocide.de>, 1914-08-11-DE-001-V.

Avusturya'daki duruma gelecek olursak, XVI. asırdan itibaren bilhassa Viyana'da, ekseriyeti ticaretle meşgul olmuş olan Ermenilere rastlamaktayız.⁶ Avusturya'da XVII. ve XVIII. asırlarda Katolik-Ermenilerin sayısı kısmi bir artış göstermişti. XIX. asırdan itibaren ise Ermeni Apostol Kilisesi'ne⁷ mensup olan Ermeniler çoğunluğu teşkil etmeye başladılar. Bu artışla beraber mesleklerde de çeşitlilik meydana geldi. Bugün Avusturya'da ticaret yapan Ermenilerin yanında her sahada, doktor, mühendis, mimar, sanatkâr, memur ve işçi olarak çalışan birçok Ermeni vardır.

Avusturya'ya ilk gelen Ermeniler, buraya yerleşmek gayesiyle değil, "Bağımsız Ermenistan" davasına destek bulmak, Avusturya'nın dikkatini Ermeniler ve Ermenistan üzerine çekmek niyetiyle gelmişlerdi. Ermeniler bunları, "Osmanlı ve İranlı'lardan topraklarını kurtarmak için çaba sarf eden ön savaşçılar" olarak görüyordu. Bunlardan bir tanesi, Katolikos Stephanos Von Salmast (1543-1552) idi. Bu Katolikos, 1550 senesi Nisan sonunda Roma'da Papa III. Julius'u (1550-1555) ziyaret ettikten sonra Viyana'ya gelir. Kral V.Karl'ın (1519-1556) sempati ve desteğini kazanmak ister. Dört ay Viyana'da kalır fakat umduğu alaka ve yardımı bulamadığı için Polonya'ya geçer.⁸

Viyana, Ermeniler için önemli bir merkez haline II. Viyana Kuşatması'ndan sonra geldi. Viyana'daki Ermeniler, Türklere karşı Avusturyalılara her türlü desteği verdiler. Bilhassa Türkçe bilenler, Avusturya lehine casusluk yaptılar. II. Viyana Kuşatması'nda, Avusturya'nın yardımına gelen Polonya kralı II. Sobieski'nin ordusu içerisinde de, XVII. asrın başından itibaren Polonya'da yaşayan ve savaşa gönüllü olarak iştirak etmiş olan Ermeniler vardı. Ermenilerin bu fedakârlığından dolayı Avusturya'da Ermenilere karşı sempati arttı. Bilhassa Kral I. Leopold (1658-1705) Ermeniler'e özel ilgi gösterdi. 1698 senesinde Ermeni politikacı İsrail Ory, Ermenistan'ın bağımsızlık planını tanıtmak gayesiyle sürdürdüğü Batı-Avrupa seyahati esnasında Almanya'dan⁹ Viyana'ya uğradığı zaman Kral kendisini kabul etti ve Ermenistan bağımsızlık planına destek sözü verdi.¹⁰

Ermenilere dini hizmet vermek üzere, XVII. asrın ortalarından itibaren Viyana'da iki Ermeni din adamının faaliyet gösterdiğini görüyoruz: Erivan'lı Vardapet¹¹ Nerses ve Vanand'lı Piskopos Thomas.

6 Michael John ve Albert Lichtblau, *Schmelztiegel Wien-Einst und Jetzt, Zur Geschichte und Gegenwart von Zuwanderung und Minderheiten*, Wien 1990, s.76.

7 Apostol Kilisesi denmesi Gregoryan mezhebinin, Hristiyanlığı Ermenistan'a getiren Apostol Judas Taddhäus ve Apostol Bartolomaïos'un öğretisine dayanmasından dolayıdır. Bunlar on iki havariden idiler.

8 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, s. 26.

9 Ory isimli bu genç Ermeni, Almanya'da Johann Wilhelm adındaki Pfalz (Güneybatı Almanya'da bir bölge) Beyi'ne, Ermenistan'ın bağımsızlığı ile ilgili planı sunduğu zaman Wilhelm bu plana büyük ilgi duyuyor ve Ory'yi bir isyan organizasyonu için Ermenistan'a gönderiyor. Ory isyanı gerçekleştiriyor ama 1699'da tekrar Wilhelm'e gelip plan için kralın desteğini temin etmesini rica ediyor. A.Sanders, *Kaukasien*, München 1944, ss. 283-284.

10 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, s. 26.

11 Vardapetlik, Ermeni Apostol Kilisesi'nde bir payedir ve "baş öğretmen" demektir.

Türkçe de bilen Vardapet Nerses Katolikti ve 1680-1700 arası Viyana’da papazlık yaptı. 1680 yılında ortaya çıkan salgın esnasında gösterdiği hastabakıcılığı hizmetleriyle dikkat çeken Nerses, II. Viyana kuşatmasından sonra Alman-Polonya yardımcı kuvvetlerinin 6 Ekim 1683’te Parkany’de esir aldığı 1200 Türk’ün Hristiyanlığa geçmesi için yaptığı çalışmaları sebebiyle takdir topladı ama asıl takdiri, Tokatlı Gabriel isimli bir Ermeni casusun 1686 yılında, Budapeşte’den Viyana’ya gönderdiği gizli mektupları¹² Ermenice’den Almanca’ya tercüme etmesiyle kazandı.¹³ Nerses’in bu hizmetleri karşılığında kendisine 16 Ocak 1687’de vekâleten, 1692’de asaleten “Saray Papaz Yardımcılığı” ve 1701 senesinde de Stephan Katedrali’nin¹⁴ piskoposluğu verildi.

Piskopos Thomas Vanandetsi ise 1697’nin Mart ayında Viyana’ya geldi. Amsterdam’da kurmak istediği ve gerekirse Ermenistan’a nakledebileceği Ermeni matbaası için mali destek bulabilmek gayesi ile altı ay Viyana’da kaldı. Stephan Katedrali’nde ayinler tertipledi ve bir miktar para topladı. Biri Piskopos Joannes Baptist Mair (14 Ağustos 1697 tarihli), diğeri Kral I. Leopold tarafından kendisine verilmiş olan (5 Eylül 1697 tarihli) iki tavsiye mektubuyla Viyana’dan ayrılıp Amsterdam’a geçti. Antwerpen, Mecheln, Paris ve İngiltere’ye de giden Thomas, 1708 senesinde Hollanda’nın Antwerpen şehrinde ilerlemiş bir yaşta öldü.¹⁵

Tarihi araştırmalar göstermiştir ki, XVII. asrın ikinci yarısında Avusturya tarihinde başka Ermeniler de önemli roller oynamışlardır. Birçok Ermeni, kraliyet sarayının menfaatine Polonya-Macaristan-Avusturya arasında ulak olarak gidip gelmişlerdir. Bunlardan biri casus Johannes Diodato (Owanes Astouatzatur) idi. Johannes, 1648 tarihinde İstanbul’da doğdu. Osmanlı sarayı ile yakın münasebetleri olan tüccar ve kuyumcu Elias Diodato’nun oğluydu ve Viyana’ya ilk kez 1654’te, henüz çocuk yaşta iken babasıyla beraber geldi.¹⁶ Bu aile Türkiye’den Avusturya’ya ihracat yapmaktaydı. İhraç ettikleri mallar arasında kahve ve muhtemelen tütün de vardı. Johannes Diodato 1666’da Viyana’ya yerleşip bir ticarethane açtı. Avusturya Kralı, kahve, çay ve şerbet ticaretini 17.1.1685’te yirmi seneliğine Johannes Diodato’nun

12 Wien, HHStA, Türkei V, Karton 152 ve 153. Casus Johannes Diodato tarafından yazılmış mektuplar da aynı kartonlardadır. Mektupların Ermeniceleri kartonlarda mevcut ama Almancaları yok. O bakımdan mektupların muhtevasını tesbit edemedim. Mektuplar ilgililere muhtemelen şifahi olarak tercüme edilmiştir.

13 Gabriel Tokatetsi, Ersekujvar/Neuhäusel’de yaşayan Ermeni asıllı bir Osmanlı vatandaşı idi ve bir Türk hanımla evliydi. Avusturya, 12 Eylül 1685’te bu şehri zapt edip Gabriel’i ailesiyle birlikte esir aldı. Fakat Gabriel kendisini serbest bırakılmayı başarıp hanımını ve çocuklarını Viyana’ya gönderdi. Kısa bir süre sonra, 1 Ekim 1685’te kendisi de Viyana’ya geldi. Burada ailece vaftiz oldular ve Hristiyanlığa göre yeniden evlendiler. Sekiz yaşındaki büyük kızını, hanedana mensup bir gümrük müdürü ile evlendirdi. Avusturya Devleti tarafından gizli bir vazife ile Budapeşte’ye gönderildi. Türk askerlerinin durumu ile alakalı, Ermenice tuttuğu raporları Viyana’ya gönderiyordu.

Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, ss. 26-27.

14 Viyana’nın kalbi olarak tavsif edilen tarihi en büyük kilisedir. 1683 Viyana Kuşatması esnasında şehir merkezine atılan top gülleleri ile kısmen hasar görmüştü.

15 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, s. 26-28.

16 Karl Teply, „Johannes Diodato der Gründer des Wiener Kaffeehauses“, *Handes Amsorya Zeitschrift für Armenische Philologie* (88), Wien 1974, ss. 90-91.

tekeline verdi. Kim bu imtiyaza rağmen kahve satarsa, beş altın Mark cezaya çarptırıldı. Aslında Viyana'ya ilk kahvehaneyi açan kişi Georg Franz Kolschitzky değil, Johannes Diodato'dur.¹⁷

Kolschitzky de Ermeni idi. 1644'te Polonya'nın Sambor şehrinde doğan Kolschitzky, 1660'ta Viyana'ya yerleşti. Türkçe bildiği için Viyana Kuşatması esnasında kuryelik yaptı ve bu sayede Habsburg hanedanı nezdinde değer kazandı. 1684'te maaşlı olarak Kralın Türklerle irtibat kuracak kuryesi olarak vazifelendirildi.¹⁸ II. Viyana Kuşatması esnasında casusluk hizmeti verenlerden birisi de Nurveli Şahindi.¹⁹ Görüldüğü gibi, sayıları az da olsa, XVII. asırda Avusturya'da, devlete ajan olarak hizmet eden etkili bir Ermeni grubu vardı ve hepsi de hizmetleri karşılığında bir takım mazhariyetler elde etmişlerdi.

XVIII. asır boyunca, Ermenilerin Avusturya'ya gelmeye ve bilhassa Viyana'ya yerleşmeye devam ettikleri, daha önce hatırlatılmış idi. Nitekim Avusturya Devlet Arşivi'nde bulunan bir defterdeki²⁰ kayıtlara göre, 10 Ocak 1767 tarihi itibarıyla Viyana'da 21 tane Ermeni bulunmakta idi. Defterde 13'ü Türk,²¹ 18'i Yahudi, 21'i Ermeni ve 82'si Rum olmak üzere toplam 134 Türk vatandaşı hakkında oldukça geniş bilgiler verilmektedir. Deftere 10-14 Ocak 1767 tarihlerinde²² kaydedilmiş olan bu Ermenilerin isimleri, doğum yerleri, yaşları vs. şöyledir:²³

1- Karl Topci, Ankara doğumlu, 51 yaşında, Katolik, Johann Chremser'in yanında ikamet ediyor, evli, on altı seneden beri hanımıyla beraber Viyana'da oturuyor, Avusturya vatandaşı, Türkçe tercümanı, aynı zamanda Türk cam tüccarları ile irtibat elemanı.

2- David Alexander, 55 yaşında, Mezopotamya doğumlu, Katolik, Landstrasse'de mukim, evli, Türk vatandaşı, yirmi senedir Osmanlı Devleti'ne vergi ödememiş, on yedi senedir Viyana'da oturuyor ve devamlı burada kalmak istiyor, Thomas Muraca ile ortak bir dükkân işletiyor ve Türkiye'den getirilen malların ticaretini yapıyor, her iki ortak ayrıca Steyr ve Nürnberg'den de Türkiye'ye ihracat yapıyorlar.

17 Karl Teplý, *Die Einführung des Kaffees in Wien*, Wien 1980, s. 104.

18 Karl Teplý, *Die Einführung...*, s. 143.

19 Karl Teplý, "Kalust Nurveli Schahin, Ein Armenischer Geheimagent aus dem Großen Türkenkrieg 1683-1699", *Handes Amsorya Zeitschrift für Armenische Philologie* (87), Wien 1973, s. 332.

20 Wien, HHStA, Türkei V, Karton 27, Collectanea V Konksription der Türken und Türkischen Untertanen in Wien 22 Dezember 1766

21 İsim ve yaşları şöyledir: 1- Molla Hüseyin, 35; 2- Molla Hasan, 36; 3- İmam Emir Ahmed Efendi, 40; 4- Molla Mustafa, 26; 5- Molla Ahmed 35; 6- Veli Paşa, 35; 7- Emir İbrahim Paşa, 35; 8- Emir İsmail, 25; 9- Osman Paşa, 43; 10- Emir Ahmed Karamanlı, 32; 11- Molla Hasan Emir, 26; 12- Molla Mustafa Boşnak, 40; 13- Mustafa Ağa, 33.

22 Deftere Türkler ve Yahudiler 3 Ocak 1767'de, Rumlar ise 19 Ocak 1767'de kaydedilmişlerdir.

23 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, ss. 30-31. Bir kısmı Türk soyadları (Topci, Sandalcı, Sefer) bir tanesi Ermeni ismi (Oskan Ermenice avcı demektir.) diğerleri ise Avrupalı isimler taşımaktadır.

3- Thomas Muraca, 43 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, Landstrasse’de mukim, evli, Türk vatandaşı, Triest’ten Viyana’ya gelmiş, burada kalmak istiyor, David Alexander ile birlikte İzmir’den mal ithal ediyor ve piyasada satıyor, henüz vergi ödememiş.

4- Elias Sefer, 50 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evli, ailesiyle birlikte Landstrasse/Gemeingasse’de mukim, halen Türk vatandaşı, ilk kez, yirmi sene evvel Trinitarien’le birlikte tercüman olarak Viyana’ya gelmiş, son olarak da beş sene önce Romanya’dan buraya gelmiş, Regensburger-Hof’ta Türk mallarının ticaretini yapıyor ve devamlı olarak burada kalmak istiyor.

5- Paul Sandalcı, 36 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, hanımıyla birlikte Hoerner/Hohen Markt’ta mukim, dokuz sene evvel Venedig ve Tirol üzeri Viyana’ya gelmiş, Avusturya vatandaşlığı almış, burada kalmak istiyor, perakendeci.

6- Johann Jakob, 48 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evli, hanım ve çocuklarıyla Leopoldstadt’da mukim, on dokuz sene evvel Avusturya’ya gelmiş, Avusturya vatandaşı olmuş, burada kalmak istiyor, geçimini terzilikle sağlıyor.

7- Paul Deodat, 37 yaşında, Mezopotamya doğumlu, Katolik, evli, hanım ve çocuklarıyla birlikte Landstrasse’de mukim, önceleri Türk vatandaşı idi, şimdi Avusturya tebaasına geçmiş, Avusturya’ya on iki sene önce gelmiş, dükkânı yok, bir Arap adına Şam malları satıyor.

8- Johann Paul, 50 yaşında, Mezopotamya doğumlu, Katolik, evli, hanım ve çocuklarıyla Leopoldstadt/Jägerzeile’de mukim, yaklaşık on yıl önce İtalya üzeri Viyana’ya gelmiş, Avusturya vatandaşı fakat henüz hiç vergi ödememiş, bir dükkânı var ve Türk malları satıyor.

9- Johann Prima, 35 yaşında, Ankara doğumlu, Katolik, evli, hanım ve çocuklarıyla birlikte Rotertum terzilerinde kalıyor, on sene önce Livorno ve Triest üzeri Viyana’ya gelmiş, önceleri Türk vatandaşı imiş, şimdi Avusturya vatandaşı olmuş, devamlı Avusturya’da kalmak niyetinde, dükkânı yok ama kahve ve üzüm gibi Doğu mamulleri ticareti yapıyor.

10- Jeremias Samson, 50 yaşında, Mezopotamya doğumlu, Katolik, evli, hanım ve çocuklarıyla birlikte Goldenes Kreuz/Lerchenfeld’de ikamet ediyor, yirmi beş sene evvel Türkiye’yi terketmiş ve on sene önce İtalya üzeri Viyana’ya gelmiş, önceleri Türk vatandaşı iken şimdi Avusturya vatandaşı olmuş, diğerleri gibi Avusturya’da kalmak istiyor, Paul Deodat gibi Abdullah isminde bir Arap’ın mallarını satıyor.

11- Michael Bellan, 27 yaşında, Halep/Suriye doğumlu, Katolik, bekar, Spittelberg'de mukim, annesi hala Türkiye'de ikamet ediyor, babası ruhani ve burada yaşıyor, yaklaşık on sene önce Venedig ve Triest üzeri Viyana'ya gelmiş, hala Türk vatandaşı, pazarda Şam'dan gelen Doğu malları satıyor.

12- Johan Morakowicz, 32 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evli değil, Türk vatandaşı, Josefstadt/Roten Herz'de mukim, altı - yedi sene önce Türkiye'den kaçıp Polonya üzeri Avusturya'ya gelmiş, devamlı Viyana'da kalmak istiyor, perakendecilik yapıyor.

13- Johan Oskan, 32 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, çok hasta, annesiyle birlikte Salzgies'de mukim, çocuk iken İslam'a girmeye zorlanmış, annesiyle İtalya'ya sonunda Viyana'ya gelmiş, fakirler ve Katoliklerin yardımlarıyla yaşıyorlar.

14- Anton Gentilhomo, 48 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, Avusturyalı bir hanımla evli, ailesiyle birlikte Griesler/Hohen Markt'da mukim, on altı sene evvel Eflak-Boğdan üzeri Viyana'ya gelmiş ve Avusturya vatandaşlığı almış, kendisinden kimse bir şey istemediğinden henüz vergi ödememiş, dükkânı yok ama Avusturya-Türkiye arası altın ticareti yapıyor.

15- Anton Melchior, 42 yaşında, Anadolu/Harpüt doğumlu, Katolik, evli, hala Türk vatandaşı, hanımı ve çocuklarıyla Mariahilf/Zwei Lustigen Bauern'de mukim, bidayette İtalya'ya, on beş sene evvel de Kronstadt üzeri Avusturya'ya gelmiş, on iki yıldan beri de Viyana'da oturuyor, dükkânı yok ama Şam'dan gelen haç, pipo, tütün gibi şeylerin ticaretini yapıyor.

16- Stephan Annamaz, 51 yaşında, Nahcivan doğumlu, Katolik, evli, iki çocuk sahibi, Avusturya vatandaşı, Landstrasse'de mukim, on sekiz sene evvel Amsterdam'a gelmiş, sonra Polonya'ya geçmiş, nihayetinde Viyana'ya yerleşmiş, dükkânı yok ama Şam'dan gelen malların satışını yapıyor.

17- Christoph Stephan, 44 yaşında, Nahcivan doğumlu, Katolik, Türk vatandaşı, evli, dört çocuğu var, Marihilf/Grünen Kapelle'de mukim, on dört sene önce Polonya üzeri Avusturya'ya gelmiş, sonra İtalya'ya (Venedig, Livorno, Roma) geçmiş, fakat son on senedir Viyana'da oturuyor, dükkânı yok ama Şam'dan gelen haçlar vs. satıyor.

18- Martin Thomas, 48 yaşında, Mezopotamya doğumlu, Katolik, evli, çocukları var, Avusturya vatandaşı, ailesiyle birlikte Lerchenfeld/Goldenes Kreuz'da mukim, on bir sene evvel Triest üzeri Viyana'ya gelmiş ve Şam'dan gelen eşyalar satıyor.

19- Emmanuel Baptista, 24 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evlenmemiş, Avusturya vatandaşı, Leopoldstadt/Goldenes Kreuz'da mukim, on altı sene evvel bir kez Avusturya'ya gelmiş ama şimdi iki seneden beri Viyana'da ikamet ediyor, Gabriel Giuseppe ve Hacı Musa ile beraber Türkiye ve Suriye'den Doğu malları ithal ediyor ve Türkiye'ye süs eşyaları ve başka mallar ihraç ediyor.

20- Anton Paul, 23 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evlenmemiş, Türk vatandaşı, Leopoldstadt/Haus des Sperlbauer'de mukim, Viyana'ya ilk kez dört sene önce gelmiş fakat kısmen Brünn ve Olmütz'de de kalmış, Türkiye'den mallar ithal edip onları Viyana'da satıyor.

21- Martin Dövlet, 37 yaşında, İstanbul doğumlu, Katolik, evli, Avusturya vatandaşı, hanımıyla birlikte Leopoldstadt/Weissen Gattern'de mukim, dokuz sene önce Viyana'ya gelmiş, bir Türk'ün yanında tercüman olarak görevli, devamlı Avusturya'da kalmak niyetinde.

Mezkûr defterde kayıtlı 21 Ermeni hakkında, defterden yukarıdaki bilgileri çıkartan Gregoryan Başpiskoposu Krikorian, tamamının istisnasız Katolik olmasına ve çoğunun Avrupalı isimler taşımasına, ayrıca defter kayıtlarının üzerinden sadece elli sene geçtikten sonra Avusturya için bu kadar önemli işler yapmış olan bu Ermenilerin izine hiç bir şekilde rastlanmamış olmasına taaccüp ediyor. Bir Avrupa ülkesinde yaşamış olan bu Ermenilerin, bir kaç sene içerisinde asimile olup erimelerinin, bir Ermeni başpiskoposu tarafından tespit ve itiraf edilmesi, Anadolu'daki Ermeni isyanlarında ruhanilerin oynadıkları roller düşünüldüğünde bir hayli manidardır.

XVIII. asrın 70'li yıllarında, Avusturya'daki Ermenilerin sayısının, iki sebepten dolayı bir miktar arttığını görüyoruz. Şöyle ki, Mehitar²⁴ adında bir Ermeni papazın 8 Eylül 1701'de İstanbul'da kurduğu Katolik "Aziz Antonya Tarikatı"²⁵ ruhaniler meclisinin bir kolu, tarikat tarafından yapılan reformların bir kısmını reddettiği için, tarikat merkezi San Lazzaro'yu terk edip 1773'te Avusturya'nın bir liman şehri olan Triest'e yerleşti.²⁶ Bunlar kendilerini Mehitaristler olarak isimlendirdiler.²⁷ O tarihlerde Triest'te çok sayıda Ermeni asıllı tüccar vardı.²⁸ Bu

24 Mehitar, 7 Şubat 1676'da Sivas'ta doğdu. 17 Mayıs 1696'da 20 yaşında papaz olarak kutsandı. 8 Eylül 1701'de İstanbul'da kendi tarikatını kurdu. Sivaslı Rahip Mehitar'ın arzusu, dini eserleri yayarak Ermenilerin kültür ve kültürel mirasını sürdürmek ve Ermeni halkına dini ve kültürel hizmet vermektir. Mehitar, 27 Nisan 1749 yılında 74 yaşında, San Lazzaro adasında öldü.
Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, ss.20-24

25 Mehitar ruhaniler meclisini Aziz Antonius'un tesbit ettiği kuralları baz alarak belirlediği için tarikat bu isimle anılmakta idi. Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, s.154.

26 25 Aralık 1805 tarihinde imzalanan "Preßburger Andlaşması" ile Avusturya, Triest şehri kaybedince ortam Mehitaristlerin çalışmaları için namüsaait hale gelmişti. Bunun üzerine Triest şehrinde ikamet eden Katolik Mehitaristler 1810/1811'de Viyana'ya geçtiler ve kendilerine tahsis edilen Kapuziner manastırına yerleştiler. Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, ss.33, 39

27 P. Vahan Hovagimian, *Die Mechitaristenkongregation...*, ss. 41-44.

28 Doğu ticaretinin büyük bölümü XVI. - XVII. asırlardan beri Ermenilerin elindeydi. Michael John ve Albert Lichtblau, *Schmelztiegel Wien -Einst und Jetzt, Zur Geschichte und Gegenwart von Zuwanderung und Minderheiten*, Wien 1990, s.76.

tüccarlar Mehitaristlerin çalışmalarına büyük destek verdiler. İki sene sonra, 30 Mayıs 1775'te, Mehitaristlere Avusturya Kraliçesi Maria Theresia tarafından 53 maddelik bir imtiyazlar belgesi verildi. Bu imtiyazlar sayesinde gerek ruhani, gerekse ruhani olmayan Ermeniler, Avusturya vatandaşları gibi menkul ve gayr-i menkul her türlü mallara sahip oldular.²⁹ Kraliçenin verdiği bu belge, Mehitaristlere aynı zamanda vatandaşlık hakkı da vermiş oluyordu. Nitekim I. Dünya Savaşı esnasında Anadolu'da bulunan Mehitaristler, Osmanlı makamlarınca askere çağrıldıklarında, Avusturya diplomatlarıyla irtibat kurup Avusturya vatandaşı olduklarının tasdik edilmesini istemişlerdi. Avusturya da onların kendi vatandaşları olduğunu beyan edip, ona göre muamele görmelerini talep etmişti.³⁰

Makalede çokça zikredilen Mehitaristler hakkında kısaca bilgi vermekte fayda var. Bilindiği gibi Ermenilerle Batı ve Orta Avrupalılar arasındaki münasebetler Haçlı Seferleri ile başlamıştı. XIV. ve XV. asırlarda bu münasebetler Roma'dan, Doğu Anadolu, Gürcistan ve İran'a giden misyonerlerle devam etmişti. XVII. ve XVIII. asırlarda Papalık, Batı Anadolu ve İstanbul'daki Ermenileri kazanabilmek için yeni bir teşebbüste bulunmuştu. Bu çalışmalar esnasında Ermeni papazı Sivaslı Mehitar (1676-1749) Roma-Katolik Kilisesi'ne girmeye karar verdi. Sivaslı Mehitar, henüz yirmi beş yaşında olmasına rağmen 1701 tarihinde İstanbul'da "Aziz Antonya Tarikatı"nı kurdu. Bu tarikat bazı sebeplerden dolayı İstanbul'u terk etmek mecburiyetinde kaldı.³¹ 1703-1714 arası Yunanistan'da, Mora Yarımadası'nda, Modon'da faaliyetlerini sürdürdü. Bu arada Mehitar, Vatikan tarafından tanınmak için tarikat prensiplerini Aziz Benedikt tarafından ortaya konmuş olan prensiplerle değiştirdi. Papa XI. Clemens de, 1711'de Mehitar'ın Ruhaniler Meclisi'ni tasdik etti. Bu sebepten dolayı Mehitaristlerin bir adı da Benediktçi Ermenilerdir. Osmanlılar Mora Yarımadası'nı 1714'te Venediklilerden alınca, tarikat mensupları Venediklilerin elinde bulunan San Lazzaro adasına geçtiler. 1717'den beri tarikat merkezi San Lazzaro adasında bulunmaktadır.³²

Avusturya'da, Ermeni nüfus artışının 2. sebebi ise şu idi: 1774/1775'te Bukowina'nın Avusturya'ya geçmesi münasebetiyle, eski bir Ermeni Ortodoks Kilisesi olan Suczawa Ermeni Apostol Kilisesi (şu anda Romanya'dadır) Avusturya idaresine girdi.³³ Kilise cemaati iki papazın hizmet verdiği 120 aileden müteşekkildi. Dört tane kiliseleri ve bir de okulları vardı.³⁴

29 A.Sanders, *Kaukasien*, München 1944, ss. 283-284.

30 Wien, HHStA PA XII 464 Wien, 24 November 1915 Nr. 5327. ; Atılgan İnanc, *Das Kriegsjahr 1915 Reaktion, Österreich-Ungarns auf die Umsiedlung der Armenier innerhalb des Osmanischen Reiches anhand von Primaerquellen*, yayımlanmamış doktora tezi, Wien 2003, ss. 177-182.

31 Katolik inancı Ermeniler arasında hoş karşılanmadığından, Mehitar ve taraftarları İstanbul'daki mezhep kavgalarından kurtulmak için 1703'te Venedik'e bağlı Modon'a geçtiler.
Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien- Köln 1990, ss. 20-24.

32 P.Vahan Hovagimian, *Die Mechitaristenkongregation...*, s. 42.

33 1514'den 1769'a kadar Osmanlı idaresinde kalan Bukowina, 1769'dan 1775'e kadar Rus idaresinde kalmıştı.

34 Jasmine Dum-Tragut, *Armenier in Österreich*, Graz 1995, ss. 9-10.

Kral II. Josef 19 Haziran 1783'te bu cemaati ziyaret edip kendilerine Katolik-Ermenilerle eşit haklara sahip oldukları, dini hayatlarında tamamen serbest oldukları, istedikleri yere yerleşip ticaret yapabilecekleri hususunda bir belge verdi. Bu belge, 4.7.1783'te kararname olarak yayımlandı ve Ermeni-Apostol Kilisesi yalnız Burkowina'da değil ülkenin her yerinde resmen tanınmış oldu.³⁵

XIX. asrın başlarından itibaren Viyana'daki Ermeni artışı ivme kazandı. Bu artışta, Mehitaristlerin Viyana'ya yerleşmelerinin şüphesiz payı vardır. XX. asrın ilk yarısında vuku bulan dünya savaşları sebebiyle darbe alan bu süreç daha sonra yeniden devam etti ve 1960'lara gelindiğinde Viyana'da Ermeni cemaati yaklaşık 350 kişiye ulaştı. Avusturya ekonomisinin sıçrama yapması münasebetiyle 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'den Avusturya'ya gelen Ermeniler oldu. Lübnan'daki iç savaş sebebiyle, 1975'te oradaki Ermenilerin de bir kısmı Avusturya'ya göç etti. İran'daki İslam Devrimi sebebiyle, 1979/80 yıllarında İran'dan da birçok Ermeni Avusturya'ya gelip Viyana ve civarına yerleşti. Avusturya'daki Ermeni sayısı 2001 senesi itibariyle 3500 olmuştu.³⁶ Sonradan Avusturya'ya Ermenistan'dan da epeyce Ermeni geldi. 2002 senesinin ilk yarısında, Avusturya'ya iltica eden milletlerin içerisinde Ermeniler 1429 kişi ile beşinci sırada yer aldılar.³⁷

Bugün Avusturya'nın Viyana, Graz, Linz ve Salzburg gibi hemen hemen bütün şehirlerinde ve hatta her kasabasında Ermeni bulunmaktadır. Şu anda Avusturya'da yaşayan Ermeni sayısının 7.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir ve ekseriyeti Viyana'da yaşamaktadır. Bunların 5.000 kadarı Apostol Ermeni Kilisesi'ne mensuptur.

Ermeni Diasporası'nın Dini Faaliyetleri

Avusturya'daki Ermenilerin dini faaliyetleri dendiğinde Katolik Ermenilerle Gregoryan Ermenilerin ayrı ayrı ele alınması icap etmektedir. Zira bu iki cemaat ilmi, siyasi ve içtimai faaliyetlerinde müşterek hareket etseler bile, dini faaliyetlerde müstakil davranmaktadırlar. Bu münasebetle önce Eçmiyazın Ermeni Apostol Kilisesi cemaatinin, sonra da Katolik Ermenilerin dini çalışmalarından bahsedilecektir.

Eçmiyazın Ermeni Apostol Kilisesi milli bir kilisedir. Bu kilise sadece ibadethane değil, aynı zamanda Ermenilerin kimliklerini ve adetlerini muhafaza etmeye çalışan bir müessesedir. Her zaman ve hassaten kriz dönemlerinde Ermeni halkını motive ederek onların kendi özelliklerini korumasını sağlamaya gayret etmiştir.³⁸

35 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, ss. 31-32.

36 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, s. 36.

37 Martin Stübinger, *Reisebericht Armeniens*, 2002 Wien, s. 1.

38 Mesrob K. Krikorian, *Die Armenische Kirche*, düzeltilmiş 2. baskı, Frankfurt am Main 2007, s. 59.

Binaenaleyh, Ermeni ruhanileri, Ermenilerin yaşadığı yerlerde kiliselerin açılmasına daima büyük önem vermişlerdir.

Yukarıda zikredildiği gibi Avusturya XVII. asırdan beri Ermenilerin yaşamakta olduğu bir yerdir. Avusturya'da Ermeniler, başlangıçta ekseriyeti Habsburg Hanedanı'na³⁹ ajanlık yapan tüccarlardan müteşekkil küçük bir cemaat iken sayıları devamlı olarak artmıştı. Artış daha ziyade Apostol Kilisesi'ne mensup olan Ermenilerde olmuştu. Bu sebepten dolayı İstanbul Ermeni Patriği Nerses Varzapetian (1874-1884) 1877 senesinde, Viyana'da bir Gregoryan kilisesinin inşa edilmesi için Avusturya devletine müracaatta bulunmuştu.⁴⁰ Zamanın Kültür ve Eğitim Bakanı, Gregoyan Ermenilerinin dini işleriyle ilgilenmiş olmasına rağmen arzu edilen kilise inşa edilememişti. Bu arada dini ihtiyaçlar, senede bir kaç kez Suczawa'dan gelen papazlar tarafından karşılanmaya çalışılmıştı. Şüphesiz, Viyana ve civarındaki Gregoryan Ermenilerinin daimi bir papaza ihtiyaçları vardı. Bu bakımdan 19 kadar Gregoryan Ermeni, 10 Aralık 1896 tarihinde Aşağı Avusturya Vilayeti'ne, kendilerinin resmen müstakil bir Ermeni cemaati olarak tanınmaları, şayet bu hukuken mümkün olmaz ise Suczawa Ermeni-Apostol Cemaati'nin bir subesi olarak kabul edilmeleri için dilekçe vermişti.⁴¹ Bu teşebbüs de, o tarihte Viyana'da sadece 100 civarında Gregoryan Ermeni'si bulunduğu ve bu sayıyı Avusturya devleti bir cemaati resmen tanımak için çok az bulunduğu neticesiz kalmıştı. Ayrıca Suczawa'daki Ermenilerin tamamı Avusturya vatandaşı olduğu halde, Viyana'daki Ermenilerin kahir ekseriyeti Avusturya vatandaşı değildi.⁴²

Bu dönemde Gregoryan Ermenilerinin dini ayinlerini nerede icra ettiklerini tam olarak bilemiyoruz. Ancak XX. asrın başlarında bazı Ermenilerin Yunan Ortodoks Kilisesi'nde evlendikleri ve çocuklarını vaftiz ettirdikleri, Suczawa'lı Ermeni ruhanilerinin de ara sıra aynı kilise ve Aziz Georgs Kilisesi'nde ayin yaptıkları bilinmektedir.⁴³

Katolik Ermeniler, yani Mehitaripler, Viyana'da 1810'dan itibaren kiliseye sahip olduklarına göre, Gregorien Ermenilerinin ayin ve vaftiz için Yunan Ortodoks Kilisesi'ni tercih etmeleri, eski şark kiliseleri ile Vatikan arasındaki ihtilafın bariz göstergesidir. İlk Ermeni Apostol ibadethanesi 1912/1913'te 1.Viyana, Dominikaner Bastei, 10 numaradaki binanın çatı katında açıldı. Bu ibadet evi, Suczawa'lı Papaz Aristakes Fesslian öncülüğünde 48 hayırsever Ermeni tarafından açılmıştı ve ibadethaneye Aziz Salvator (Ermenice Surb Prkitsch) ismi verildi.

39 1438-1918 tarihleri arasında Avusturya Devleti'ni yöneten hanedandır.

40 Müracaatı Osmanlı Devleti'nin muvafakatini de bildirerek Viyana'daki Osmanlı elçisi yapmıştı.

41 Avusturya Başbakanlığı Resmi İnternet Sitesi, Religionen in Österreich, Herausgegeben vom Bundes- president, Wien 2007, <http://www.bka.gv.at/DocView.axd?CobId=24314>

42 Wolfdieter Bihl, „Die Armenischen Kirchen im Habsburgerreich“, *Pro Oriente, Religion und Kirchen im alten Österreich*, Wien 1996, ss. 88-89.

43 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, s. 33.

Doğu-Avrupa Başpiskoposluğu doğrudan Eçmiyazın Patrikliği'ne bağlı olduğundan, Aristakes Fesslian'ın halefi olan bazı papazlar direkt Katogigos tarafından görevlendirilmişlerdi. Bu papazlardan biri kilise hukukçusu da olan Vardapet Arsene Gheltdjian idi. Bu vardapet Viyana'da kısa kaldı. Onun ardından 1928'de Romanya'dan, evli bir papaz olan Jeghische Utudjian geldi. Hanımının vefatından sonra kendisine Vardapetlik verildi. 1957'de Katogigos I. Vasken tarafından kendisine Doğu-Almanya'daki Ermenilerin ruhaniliği de verilen Utudjian, Viyana'daki dini hizmetleri otuz sene yürüttü. Utudjian'dan sonra Mesrob K. Krikorian 1959-1961 yılları arasında Viyana'da misafir papaz olarak çalıştı. Krikorian Ocak 1962'de daimi papaz olarak tayin edildi. Papazlığı yanında, kilise inşa derneği başkanlığı da Krikorian'a verildi. Halen Başpiskoposluk vazifesini deruhte eden Krikorian, Avusturya'daki Ermeni Diasporası'nın yüz senelik kilise açma arzusunu gerçekleştirdi. Kilisenin arsa alımı ve inşası, o tarihlerde Londra'da ikamet eden İzmir asıllı, Rose Tricky'nin (kızlık ismi, Hripsime Haladjian) mali yardımlarıyla gerçekleştirildi. Arsa alımı esnasında Erivanlı bir mimar grubu da Viyana'da bulunmaktaydı. Bunlardan Mimar Eduard Sarabian, kilisenin planlarını çizmek için söz verdi. Kısa bir süre sonra, çizilen plan taslağı Eçmiyazın Patrikliği marifetiyle kilise derneğine teslim edildi. Katogigos I. Vasken'in teşvikleriyle dünyanın her tarafından birçok Ermeni ve Ermeni derneği, kilisenin inşasına mali katkıda bulundular. Kilise „Aziz Hripsime Kilisesi“ olarak adlandırıldı ve 21.4.1968'de, Katogigos I. Vasken başta olmak üzere Ermeni Kilisesi'nin önde gelen temsilcileri ve Avusturya devlet ve kilise erkânının iştirakiyle açıldı.

Bu kilise ile Viyana Piskoposluk merkezi olmayı hak etti. Viyana'daki Ermeniler önceleri, merkezi Paris'te bulunan Batı-Avrupa Piskoposluğu'na bağlı idi. 1971'de Almanya'daki Ermeniler bir müddet daha Batı-Avrupa Cemaati'ne bağlı kaldığı halde Avusturya Ermeni Apostol Kilisesi müstakil hale getirildi. Ermeni Apostol Kilisesi 12.12.1972'de Avusturya devleti tarafından resmen “dini cemaat” olarak tanındı. 2 Ocak 1980'de ise Katogigos I. Vasken 994 numaralı fermanıyla, merkezi Viyana olan Orta-Avrupa Piskoposluğu'nu (Avusturya ve Almanya) kurdu. İşveç de buraya bağlandı. Ermeni Apostol Kilisesi sorumlusuna “Patriklik Delegatesi” unvanı verildi. Avusturya'daki Ermeni-Apostol Kilisesi bir taraftan Batı-Avrupa'daki, öbür taraftan da Lübnan, İran, Türkiye ve Amerika'daki Ermeni Cemaatleri'yle yakın ilişkilerini sürdürmektedir. Avusturya'daki Ermeni-Apostol Kilisesi, Ermeniler için toplum hayatının merkezidir. O bakımdan dünyanın her yerinden Viyana'ya gelen Ermeniler, mutlaka Ermeni-Apostol Kilisesi'ni ırkdaşlarıyla tanışmak için ziyaret ederler.⁴⁴ Avusturya'daki Ermeni-Apostol Kilisesi 1963'ten beri Ekümenik Kilise Şurası'nın da üyesidir.⁴⁵

44 Mesrob K. Krikorian, „Die Armenier in Österreich“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, ss. 32 -36.

45 Dietmar W. Winkler, „Die Armenisch-Apostolische Kirche und die Ökumene“, *Armenische Liturgien*, Graz-Salzburg 2001, ss.45-57.

Her ne kadar Viyana, mezkur kilise sayesinde bu mazhariyete nail oldu ise de, Avusturya'nın önemli şehirlerinden Graz, Linz, Salzburg, ve Klagenfurt'ta yaşayan Ermenilerin hala kiliseleri ve papazları yoktur. Binaenaleyh, Ermeni Başpiskoposluğu, Viyana dışındaki Ermenilere sadece vaftiz, nikâh merasimi ve ölülerin defni gibi ailevi konularda dini hizmet verebilmektedir.⁴⁶ Piskoposluk, evveleminde Graz ve Linz'de mahalli çözüm aramaktadır. Yani oralarda birer kilise inşa etmek veya ibadethane açmak ve devamlı olarak dini hizmet verecek birer papaz tayin etmek için çalışmaktadır. Graz'da şimdilik ayda bir defa Kalvarienberg kilisesinde bir ayin yapılmaktadır. Bu Katolik kilisesinde dini görüşmelerin yapılması ve vaki sorulara cevap verilmesi için Ermenilere çarşamba günleri bir de oda tahsis edilmiştir.⁴⁷

Avusturya Ermenileri 2001 yılında, Hristiyanlığın, Ermenistan'da resmi din olarak kabul edilmesinin 1700. yılını ayinlerle kutladılar. Bu vesile ile 3. Viyana, Kollonitz sokak, 11 numaralı cemaat merkezinin bahçesine 18 Kasım 2001'de bir de anıt diktiler. Bu anıtın açılış törenine Ermenistan'dan Katholikos II. Garegin de katıldı.⁴⁸

Katolik Ermenilerin, yani Mehitaristlerin dini faaliyetleri de kilisenin normal ayinleri ve belli günlerin kutlaması şeklinde icra edilmektedir. Mesela 1901 yılında, Viyana'da Mehitar tarikatının kuruluşunun 200. yılı münasebetiyle 200.000 kişinin iştiraki ile bir dini alay tertip etmişlerdi. I. Dünya Savaşı başladığı zaman Mehitaristlerin faaliyetleri de diğer Ermenilerin faaliyetleri gibi kesintiye uğramıştı. Zira Osmanlı vatandaşı olanlar askere gitmek üzere ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalmışlardı. O bakımdan Mehitaristler faaliyetlerini Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'ya kaydırmışlardı. Bir kısmı da Amerika'ya göçmüştü. Bunlar da diğer Ermeniler gibi Viyana'ya yeniden II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelmeye başladılar. Mehitaristler, 1961 yılında Viyana'ya yerleşmelerinin 150. senesini ayinlerle kutladılar.⁴⁹

46 Jasmine Dum-Tragut, *Armenier in Salzburg - Eine Unbekannte Christliche Gruppe, Ostkirchliches Christentum in Salzburg*, Salzburg 2006, s. 52

47 Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Armenisch- Apostolische Kirchengemeinde Österreichs, Sektion Steiermark (Avusturya Ermeni-Apostol Kilisesi Cemaati, Steiermark Şubesi), http://www.aakg.at/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=12&Itemid=58.

48 Garegin II. Kasım 2009'da tekrar Viyana'ya gelecektir. Zira Garegin II. nin çağrısı üzerine, 2006'da kurulan "Ermeni Apostol Kilisesi Gençlik Organizasyonu" her sene, Katogigos başkanlığında Ermenistan ve diyasporadan gelen delegelerin katılımı ile Eçmiyazin'de yaptığı mutad toplantısını, bu sene Avusturya Ermeni Apostol Kilisesi yönetim kurulu ve cemaat papazının teklifi üzerine, Kasım 2009'da Viyana'da yapacaktır. Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, "Pan Armenian Church Youth Organization" (Pan-ACYO), <http://www.armenian.at/>

49 P. Vahan Hovagimian, *Die Mechitaristenkongregation...*, s. 43.

Ermeni Diasporası'nın İlmî ve Kültürel Faaliyetleri

Avusturya'da Ermenilerin gösterdiği ilmî faaliyetlerin neredeyse tamamı Mehitaristler tarafından yapılmıştır. Bunda tarikatı kurarken Mehitarın tesbit ettiği üç prensibin şüphesiz büyük payı vardır. Bu üç prensip: Dini ihtiyaçları karşılamak, gençleri eğitmek ve ilmî faaliyetleri sürdürmektir.⁵⁰

Ermenilerin var olmasında Ermeni alfabesinin müstesna bir yeri vardır. Ermeni alfabesi 406 yılında, Keşiş Mesrop Mastoc tarafından icat edilmiştir.⁵¹ Bir milletin varlığını devam ettirebilmek için dilini unutmaması gerektiği, üzerinde ittifak edilen bir gerçektir. Bu münasebetle Mehitaristler, 1810/1811'de Viyana'ya geldiklerinde iskân edildikleri Kapuziner Manastırı'nın müstemilatında tarikat matbaasını kurmuşlardı. Matbaanın bazı kısımlarını Triest'ten beraberlerinde getirmişlerdi. Bu matbaada ilk basılan eser, Temmuz 1812'de yayınlanan "Azize Genç Kadının Hayatı" isimli kitaptır ve Ermenice olarak basılmıştır.⁵² Mehitaristler için Ermeni dilinin gramerini öğrenmek ve öğretmek ihmal edilemez bir vazife idi. Bu münasebetle Viyana Ermenileri 1840'lı yıllarda klasik Ermenice üzerinde çalışmalar yaptılar. Arsen Aydınian (1824-1902) 1866 yılında Viyana'da modern Ermenice'nin kurallarını tespit ettiği iki ciltlik bir gramer kitabı yayınladı.⁵³ 1887'de de Arsen Aydınian öncülüğünde Mehitaristler, "Handes Amsorya" adında Ermenice ve Almanca bir aylık dergi yayınlamaya başladılar.⁵⁴ 1989'da yayınına son veren bu dergi milletlerarası şöhrete sahip bir bilim dergisiydi. Ayrıca Mehitaristler, Ermeni felsefesi ile de ilgilendiler ve bu meyanda bir çok Avrupa klasiğini Ermenice'ye tercüme ettiler.⁵⁵

Kurdukları kütüphanede 200.000 cilt eser vardır ve Viyana'nın 3. büyük kütüphanesidir. Kütüphanede 3000 kadar Ermenice el yazması mevcuttur.⁵⁶ Dünyanın her yerinde basılmış olan Ermenice kitap ve dergilerin birer nüshasını kütüphanede bulmak mümkündür. Kütüphanede, XVII. asırdan XX. asra kadar Ermeni alfabesiyle yayınlanmış olan Türkçe eserler de mevcuttur.⁵⁷

50 Mehitaristlerin okul açma faaliyetlerine ağırlık verdikleri gözden kaçmamaktadır. Mehitar İstanbul'a büyük önem veriyordu. O bakımdan 3 Ocak 1825'te İstanbul'da resmi bir okul açtılar. Aslında 1811'den beri İstanbul'da iki tane küçük okulları vardı. Yaz okulu Kandilli'de, kış okulu da Pera'da idi. Okulun 2 öğretmeni ve 20 talebesi vardı.

Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, s. 45.

51 Mesrob K. Krikorian, *Die Armenische Kirche*, Frankfurt am Main 2002, s. 28.

52 P. Vahan Hovagimian, *Die Mechitaristenkongregation...*, ss. 42-43.

53 Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, ss. 194-197.

54 1847 yılında yayına başlayan haftalık Jewropa (Avrupa) dergisi 1863'te kapanmıştı. Handes Amsorya dergisi onun yerini de doldurmuş oldu.

55 Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, ss. 215-216.

56 P. Vahan Hovagimian, *Die Mechitaristenkongregation...*, s. 43.

57 Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, s. 142.

Mehitar manastırının bir bölümü bugün müze olarak kullanılmaktadır. Bu müzede sergilenen sayısız sanat eserlerinin içerisinde XIX. asrın sonları ve XX. asrın başları itibarıyla Amasya, Kars, Kayseri, Trabzon ve Erzurum illerinden elbiseler yer almaktadır. Madeni paralar bölümünde de 1500 kadar Arap, Osmanlı ve diğer Doğu ülkelerinin madeni paraları bulunmaktadır.⁵⁸ Mehitaristler 2010 tarihinde Viyana'ya gelişlerinin 200. yılını kutlayacaklar. Kutlama gününe kadar bir müze projesini hayata geçirip açılışını yapacaklar. Bu müze, Viyana Mehitarist Tarikatı'nın dünyaca ünlü kültür hazinelerinin sergileneceği, dört katlı bir bina olacak ve Kafkasya sanat ve kültürünün ihtişam ve güzelliğini yansıtacaktır.⁵⁹

Gregoryan Ermenilerin kültürel çalışmalarına gelince, bunlar da Ermenice'nin genç kuşaklar tarafından unutulmamasına büyük önem vermektedirler. Bunun için 1981 senesinde "Hovhannes Şiraz" okulunu açtılar. Okul bünyesine 1996 senesinde bir de kreş eklediler. Hovhannes Şiraz bu gün 12 derslik ve 13 öğretmenle, 100-150 öğrenciye hizmet veren özel bir okuldur. Okulu bitirmiş olmak için 12 sene devam etmek gerekmektedir.⁶⁰ 8. sınıfa kadar Ermenice ayrı bir ders olarak okutulmaktadır. Son dört sene ise Ermenice, Ermeni tarihinin ve edebiyatının ağırlık noktasını oluşturmaktadır.⁶¹

Ermeni Diasporası'nın Siyasi Faaliyetleri

Şunu hemen belirtelim ki, Avusturya'da Ermeni asıllı parlamenterler ve Ermeni lobisi yoktur. Bu durum şüphesiz buradaki Ermenilerin azlığından ve 1915 Ermeni tehciri esnasında Avusturya ve Türkiye'nin aynı cephede yer almasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen Ermeni meselesi, gerek eyalet parlamentolarında gerekse ülke parlamentosunda, Türk karşıtı ırkçı politikacılar tarafından, önergeler verilerek gündeme getirilmekte ve Türkiye'nin soykırımla suçlanması istenmektedir.

Parlamentoya konu ile ilgili en son önerge 25 Kasım 2008 tarihinde FPÖ (Avusturya Hürriyet Partisi) Başkanı Heinz-Christian Strache⁶² ve bir kaç arkadaşı tarafından verilmiştir. Verilen önergenin muhtevası şöyledir:

58 Mari Kristin Arat, *Die Wiener Mechitaristen*, Wien-Köln 1990, ss. 145-146.

59 Pro-Orient Vakfı İnternet Sitesi, 200 Jahre Mechitaristen in Wien (2010) - Start des Museumprojekts (2005), <http://www.pro-orient.at/?site=ve20050303115218>.

60 Dört sene ilk okul, dört sene orta okul ve dört sene de lise kısmı olmak üzere.

61 Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Hovhannes Schiraz Schule, http://www.aakg.at/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=11.

62 Strache daha önce eyalet parlamentosunda bulunduğu sırada, 25.10.2006'da aynı konuda bir önerge vermişti. Önerge görüşülürken Strache, tarih okumaya davet edilmiş, ucuz politika yapmakla itham edilmiş ve önerge reddedilmişti. Viyana Eyalet Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.wien.gv.at/mdb/gr/2006/gr-013-w-2006-10-25-058.htm>.

25.11.2008 tarihinde, Strache ve başka milletvekillerinin verdiği, Avusturya hükümetinin Türkler tarafından yapılan Ermeni soykırımını kınaması ile alakalı önerge:

“1894 tarihinden 1915 soykırımı başlayana kadar, Türkler tarafından yapılan çok sayıda saldırı sonucu, tahminlere göre 200.000-300.000 Ermeni öldürülmüştür. 24 ve 25 Nisan’da, İstanbul’da ikamet eden toplam 2000’in üzerinde Ermenilerin politika, ekonomi ve kültür öncüleri tutuklanmış, sürgüne gönderilmiş ve sonra da büyük kısmı öldürülmüştür. Ermeniler, 1915 Temmuz’una kadar ana ikametgâhları olan yedi yere yığılmışlar, orada ya Türk polisleri ve İttifak Devletleri askerlerince öldürülmüşler veya İçişleri Bakanı Talat’ın emriyle, 27 Mayıs 1915’ten itibaren geçit vermez sıradağlar veya çöller üzeri Halep’e doğru ölüm yolculuğuna gönderilmişlerdir. Talat açıkça, Türkiye’de ikamet eden bütün Ermenilerin kökünün kazınmasına dair emir vermiştir. Bunu takip eden iki sene içerisinde, tehcir ve katliamlara karşı askeri tedbir almak tehdidinde bulunan Alman General Liman von Sanders’in bulunduğu İstanbul ve İzmir haricindeki Batı Anadolu vilayetlerinde yaşayan Ermeniler de sürülmüşler ve öldürülmüşlerdir. Yaklaşık 500.000 Ermeni’nin firar edebildiği ölüm yolculuğunda, firar edemeyenlerden ancak 100.000 kişi hayatta kalabilmişti. Çeşitli tahminlere göre 600.000 ila 1.500.000 Ermeni ölmüştü. Soykırımdan kurtulan yüz binlerce Ermeni mecburen göç etmişti.

Ekim İhtilali neticesinde Kafkasya’daki Rus hükümeti düşünce, Türk birlikleri Ermenileri yok etmek ve bir Ermeni devletinin kurulmasını engellemek için bölgeye yürümüşlerdi. Orada yaklaşık 175.000 Ermeni öldürülmüştü.

Hristiyan halklar için 1922 Türk-Yunan savaşındaki büyük aksiliklerden sonra, Anadolu toprakları üzerinde Smyrna’da (bu gün İzmir) yeniden Hristiyan katliamı başlamıştı. Lozan Antlaşması’nda (1923) neredeyse 5.000.000 Hristiyanın tamamı - Ermeniler, Rumlar, Arap ve Aram (Ortodoks Süryaniler, Nestoryanlar, Keldaniler) Hristiyanları - bertaraf edilmişti. Sadrazam Damad Ferid Paşa, 11 Haziran 1919’da cinayeti açıkça itiraf etmiştir. Türklerin babası Kemal Atatürk, 1920’de Ermeni soykırımını meclis önünde “geçmişin utanç veren olayı” olarak nitelemiştir. Sonraki Türk hükümetleri Ermeni soykırımını inkâr ederek katliamları savaş halinin neticeleri olarak gösterdiler. Keza, Ermeni soykırımı ve tehcir sonrası da Türkiye’de Ermeni kültür varlıklarının yok edilmesi devam etti. Daha 1998’de Kars’taki Surb Arakelots Kilisesi camiye çevrildi.

Türk Devleti cinayeti hep inkâr ediyor ve bir “soykırım yalanından” söz ediyor. Aynı zamanda Mili Eğitim Bakanlığı, eğitim kurumlarını, buna uygun ileri tedbirler almak ve eskimiş okul kitaplarının yeni baskılarında, Türkiye’de yaşayan gayri müslimleri “ajan”, “hain” ve “barbarlar” olarak nitelemek üzere görevlendirdi. Onların okullarının, kiliselerinin ve havralarının da “zararlı ocaklar” olarak gösterilmesi ihmal edilmedi. Bu arada Türkiye, bu tasarruflardan ötürü Avrupa Birliği tarafından azarlanmış olmasına rağmen, söz konusu olan Bakan Hüseyin Çelik hala görevinin başındadır.

Dünyada 20 ülke, Ermenilerin Türkler tarafından yok edilmesini “1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesine” uygun kararlar alarak veya kanunlar çıkartarak soykırım olarak tanımıştır. Avrupa Parlamentosu da, 18 Haziran 1987 ve 15 Kasım 2001 tarihli kararlarıyla Ermeni soykırımının Türk devletince tanınmasını, Türkiye’nin birliğe tam üye olabilmesinin şartı olarak açıklamış ve 28 Şubat 2002 tarihli ek bir kararla Türkiye’yi bu ön şartı yerine getirmesi hususunda uyarmıştır. Türkiye hükümeti bu güne kadar olayların soykırım olarak tanınmasını engellemeye çalıştığı için sert diplomatik tartışmalar yapılmıştır. Buna rağmen, bu arada Uruguay, Arjantin, Belçika, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Rusya, İsveç, İsviçre, Slovakya, Kıbrıs ve 2004’te Kanada ve başka birçok ülke ve Avrupa Konseyi gibi uluslar arası kuruluşlar olayları soykırım olarak tanımışlardır.

Almanya Millet Meclisi 16 Temmuz 2005’te oy birliği ile Türkiye’yi Osmanlı Devleti’nde Hristiyan Ermenilerin katliamı ile alakalı tarihi sorumluluğunu kabullenmeye davet etmeyi kararlaştırmıştır.

Fransa’da 12 Ekim 2006’da Sosyalist Partisi (PS) tarafından yapılmış olan kanun teklifi Fransa parlamentosunca kabul edilmiştir. Bu kanunla, Ermeni soykırımını inkar etmek Yahudi soykırımını inkar etmekle kıyaslanarak, gelecekte Fransa’da bir seneye kadar hapis cezası, 45.000 Avro’ya kadar da para cezası ile tecziye edilecektir. Amerika Kongresi Dışişleri Komisyonu, 2007 Ekim başında Ermeni soykırımı ile alakalı kararı vermiş ve onay için Amerika Kongresi’ne sevk etmiştir.

İmza vermiş olan milletvekilleri, parlamentonun kararlaştırması arzusuyla, aşağıdaki önergeyi takdim ederler: Dünya Kiliseler Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Arjantin, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Kanada, Lübnan, Rusya Federasyonu, İsveç, Uruguay, Amerika Birleşik Devletleri ve Kıbrıs Parlamentosu ve Senatoları gibi, Avusturya hükümeti de, Türklerin Ermenilere karşı 1886’dan itibaren işledikleri cinayetleri ve özellikle 1,5

milyon Ermeninin öldüğü 1915 soykırımını kınamaya ve sözleşme çerçevesinde (Soykırım Sözleşmesi 1948) soykırımı tanımaya davet edilir. Buna ilaveten Avusturya hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti hükümetini, tarihi bir gerçek olan soykırımı tanıması için ve böylece Avrupa Parlamentosu'nun 18 Haziran 1987'de kararlaştırdığı şarta⁶³ uyması için çağrıda bulunmaya davet edilir. (Önerge sahiplerinin imzaları) ”⁶⁴

Görüldüğü gibi önergede yer alan bilgiler tamamen sathi, siyasi ve art niyetlidir. Avusturya parlamenterlerinin kahir ekseriyeti bunun farkındadır. O bakımdan Avusturya, Türkiye'yi soykırımla suçlayan ülkelere dâhil değildir. Avusturya devletinin konu ile ilgili resmi pozisyonu yaklaşık olarak şudur: 1915'te vuku bulan, yer yer katliamlara da sebep olan Ermeni Tehciri, XX. asrın en büyük trajedilerinden bir tanesidir ama asla soykırım değildir ve mesele Türkiye ve Ermenistan arasında diyalog yoluyla çözümlenmelidir. Avusturya'nın bu resmi duruşu sebebiyle öteden beri mevzu ile alakalı parlamentoya sunulan önergeler, parlamentoda belli bir ülke zikredilmeden, genel olarak insan haklarının korunması çağrısı yapan bir şekilde sokulmaktadır.

Avusturya'daki Ermeni Diasporası, her ne kadar lobcilik yapacak güce sahip değilse de, her sene 24 Nisan'da 1915 olaylarını anmak için toplantılar tertip etmekte ve siyasileri, ilim adamlarını,⁶⁵ sanatkarları davet ederek, hadiseyi taze tutmaya çalışmaktadır. Bu toplantılarda yaptıkları konuşmalarla 1915 Ermeni Tehciri'ni, Ermeni soykırımı olarak kabul ettirmeye gayret etmektedirler. Ancak 24 Nisan toplantıları her zaman yeterince ilgi görmemekte ve konuşmacı olarak davet edilen bilim adamları da, Ermenilerin arzuları istikametinde konuşmamaktadır. Böyle bir toplantının tipik bir örneği, 25 Nisan 1991 tarihinde, sözde katliamın 76. yılında, Ermeni Apostol Kilisesi yönetimi tarafından tertip ve icra edilen toplantıdır. Toplantıya konuşmacı olarak Prof. Dr. Felix Ermacora davet edilmişti. Konu olarak da Nisan toplantılarının değişmez konusu seçilmişti: “XX. Yüzyılda Ermeni Halkının Trajedisi”. Toplantı ve yapılan konuşma hakkındaki değerlendirme birer cümle ile şöyle: “İştirak edenlerin azlığından anlaşılıyor ki toplantımız Ermeniler arasında büyük bir ilgi görmedi.” ve “Prof. Dr. Ermacora, toplantıda medya mensupları bulunduğundan Ermenilere hiç taviz vermedi. Hatta Piskopos (şu anda Başpiskopos) Dr. M. Krikorian'ın “Bu trajedi nasıl vuku buldu?” sorusuna da salondakilerin beklediği tarzda bir cevap vermedi.”⁶⁶

63 Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği için Ermeni meselesinin politik çözüme kavuşturulması şarttır.

64 Avusturya Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi, Antrag der Abgeordneten Heinz-Christian Strache, Kolleginnen und Kollegen betreffend Verurteilung des Türkischen Völkermordes an den Armeniern durch die Bundesregierung, http://www.parlament.gv.at/PG/DE/XXIV/A/A_00042/pmh.shtml.

65 Mesela 18 Ocak 1991'de yapılan bir sempozyuma şu ilim adamları davet edilmişti: Prof. Dr. Türküya Ataöv, Ankara; Prof. Dr. Wolf Dieter Bihl, Viyana; Dr. Ashot Manucharian, Jerewan. Sempozyumun konusu ise “Katliam; Evet mi Hayır mı?” Shanth Wien, Juni 91, s. 9.

66 Adabei, “Vortrag am 25. April 1991”, Shanth, Wien, Juni 91, s. 10.

Beklediği cevabı içinde barındıran bu sorunun sahibi Başpiskopos Krikorian, bütün demeçlerinde ve yazılarında 1915'te 1,5 milyon Ermenin katledildiğini ısrarla ifade etmekte ve Ermeniler arasında Türklere karşı kin ve nefreti körükleyen, intikam duyguları uyandıran bir tutum takınmaktadır. Krikoryan, "Franz Werfel und Komitas" adlı kitabının ön sözünde şöyle demektedir: "15 Mart 1921 tarihinde Talat Paşa, Berlin'de katliamdan kurtulabilmiş olan Soghomon Tehlirian isimli bir Ermeni'nin suikastı neticesinde ölmüş, ilahi adalet tecelli etmiştir. Tehlirian berat etmiştir."⁶⁷

Ermeniler, anma törenleri için 24 Nisan günleri saat 11.00'de Hripsime Kilisesi'nin avlusunda toplanır ve 1915'te ölenleri anarlar. Aynı gün saat 18.00'de Franz Werfel'in⁶⁸ anıtına çelenk koyarlar. Bu iş Viyana'da teamül haline gelmiştir. Anıtın önünde bir sanatkar tarafından yazarın kitabı okunur ve olayların zihinlerde canlı tutulması tavsiye edilir. Bazen oradan, önceden ayarlanmış olan kapalı bir mekâna geçilerek tehcirle alakalı çeşitli konuşmalar yapılır. Her sene olmasa bile bazen sözde katliamla alakalı sergiler açılır. Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra açılan Ermeni elçiliği, bütün etkinliklerde Apostol Ermeni Kilisesi ile yakın iş birliği içindedir.⁶⁹

Türkiye aleyhinde faaliyet gösterebilmek için her fırsatı değerlendiren Ermeni Diasporası, Hrant Dink'in öldürülmesi münasebetiyle 24-28 Ocak 2007 arası, Hripsime kilisesinde imza, anma ve yas törenleri; Ermeni Öğrenci Birliği de Stephan Meydanı'nda, 26 ve 27 Ocak günleri birer gösteri tertip etmiştir. Sözde Ermeni katliamı ile ilgili en son toplantıyı da Ermeni Öğrenci Birliği düzenlemiştir ve toplantı, 26 Nisan 2009'da 3. Viyana'da, belediyenin tahsis ettiği bir salonda yapılmıştır.⁷⁰

Avusturya'daki bazı Ermeni aydınları zikredilen bu çalışmalara tarihi belgeleri tahrif ederek katkı yapmaya gayret etmektedirler. Şöyle ki, Ermeni aydınları aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere, I. Dünya Savaşı günlerinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde görev yapan Avusturyalı yetkililer tarafından Viyana'ya gönderilmiş olan yazılardan tezlerine uygun birer, ikişer cümle alarak halkı manipüle etmeye çalışmaktadırlar.⁷¹

67 Mesrob K. Krikorian, *Franz Werfel und Komitas*, Frankfurt am Main 1999, s. 8.

68 Franz Werfel „Musa Dağında Kırk Gün“ isimli romanın yazarıdır ve heykeli 1. Viyana, Schillerplatz'tadır.

69 Elçilik binası satın alınırken, Ermeni cemaati 50.000 Avro para yardımında bulunmuştu. Hedef, maliyeti 1.100.000 Avro olan binanın en azından % 10'unu karşılamaktır. Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Finanz- und Rechenschaftsbericht, http://www.aakg.at/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=56

70 Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Einladung Trauerfeier Dink, http://www.aakg.at/index.php?option=com_wrapper&view=wrapper&Itemid=56

71 Artem Ohandjanian, *Armenien*, Wien ,1989, ss.116-118.

Örnek 1- "... Hiç şüphe yok ki, Türk Hükümeti'nin Ermenilere karşı takındığı tavır çok yanlıştı."⁷² Zamanın Avusturya elçisi Pallavicini tarafından İstanbul'dan gönderilmiş olan bir buçuk sahifelik yazıdan bir buçuk satır seçilerek, "Elçi "Ermenilere büyük zulümler yapıldığı" kanaatinde imiş gibi gösterilmektedir. Hâlbuki yazının tamamı okunduğunda, Pallavicini'nin bu sözle ne kastettiği doğru olarak anlaşılmaktadır. Belgede Osmanlı idarecilerinin, Ermenilerin kendilerine suikast tertip edeceklerinden korktukları ve muhtemel suikastları önlemek için aldıkları tedbirlerde aşırı davrandıkları ifade ediliyor. Yazıda katliamla alakalı hiç bir kelime yer almıyor.

Örnek 2- "... Türkiye için her zaman faydalı olan bir halkın sürgünü ile alakalı, Türk politikasının sorgulanacağı zamanın geleceğine dair Başvezirin dikkatini çektim ..."⁷³

Yazının tamamına bakıldığı zaman Anadolu'nun her tarafından gelen haberlere göre Ermeni komitelerinin, Ermenileri isyana teşvik ettikleri, bağımsızlık kazanmak için bu harbi fırsat olarak değerlendirdikleri, Türklerin bu düşmanca hareketleri sert tedbirlerle bastırıldığı, suçluların yanında suçsuz Ermenilerin de cezalandırıldığı, erkeklerin kadın ve çocuklardan ayrılarak Musul'a gönderildiği, muhtemelen bunların az bir kısmının hedefe ulaşabileceği, Amerikan elçisinin ifadesine göre şu ana kadar yüz binden fazla Ermeni'nin ölmüş olma ihtimalinin olduğu vs. anlatılıyor. Pallavicini, Ermeni komitelerinin her türlü cezayı hak ettiğini, fakat bu yüzden tüm Ermenilerin sürgüne gönderilmelerinin insanlar tarafından yanlış anlaşılacağını işaret ediyor. Bu yazıda da katliamla ilgili hiç bir kelime yer almıyor. Amerikan elçisi Morgentau'ın sözlerine gelince, bunların doğru olarak kabul edilmesi fevkalade zordur. Zira Ermeni sorunu ile ilgili, Morgentau ve Lepsius'un yalan haber ürettikleri ve tarafgir davrandıkları, arşiv belgeleriyle ortaya çıkmıştır. Bir an için, Amerika elçisinin tahmin ettiği gibi, o güne kadar 100.000 kişinin öldüğünü kabul edelim. Bu durumda 1.500.000 rakamına ulaşmak için, yazının kaleme alındığı 13 Ağustos'tan sonra iki ay içerisinde Türklerin 1.400.000 Ermeni'yi katletmiş olmaları icap ediyor. Çünkü sevkiyat Mayıs sonundan Ekim başına kadar, dört - dört buçuk ay sürmüştü.⁷⁴ Başlangıçta yapılmamış olan bir şeyin, her taraftan itirazlar ve baskılar gelmeye başladıktan sonra işlendiğini kabul etmek ise aklen muhaldir. Ancak Lepsius'un bir cümlesi bize senaryo hakkında bilgi veriyor: "ölüler 100 olmuş, 1000 olmuş; acı çekenler 10.000 olmuş, 100.000 olmuş, bir sıfır fazla veya eksik olmuş, bunun fazla bir önemi yok, önemli olan hadisenin ne kadar zalimce olduğuna dair bazı örnekler göstermek ve konuyu canlandırmaktır."⁷⁵ Gerçekten Lepsius, hayal dünyasında

72 Wien, HHStA PA XII 209 Konstantinopel, 24 Juni 1915, Nr. 49/P.E.

73 Wien, HHStA PA XII 209 Jeniköj, 13 August 1915, Nr. 66/P.B.

74 Johannes Lepsius, *Deutschland und Armenien 1914-1918, Sammlung Diplomatischer Aktenstücke*, Potsdam 1919, s. IX.

75 Johannes Lepsius, *Armenien und Europa*, Berlin 1896, s. 21.

kurguladığı sahneleri aynen olmuş gibi canlandırmış ve Ermeni nesillerinin Türklere karşı kin ve nefretle büyümelerine sebep olmuştur. Tehcirin ağır şartları içerisinde ortaya çıkan salgın hastalıklarla ölmüş olan, muhtemelen 150.000 kadar Ermeni'yi, rakama bir sıfır ilave ederek 1.500.000'a yükseltmiş ve pervasızca bu insanları Türklerin öldürdüğünü iddia etmiştir. Konu ile alakalı yazılan makalelerde ve kitaplarda, Lepsius'un senaryolarından çok miktarda alıntı yapıldığını nazar-ı itibara aldığımızda, Ermeni Meselesi'nin kısa bir gelecekte kendi makul sınırları içerisinde döneceğini tahmin edebiliriz. Zira Lepsius'un, Almanya arşivindeki belgeler üzerinde tahrifat yaptığından insanlar haberdar oldukça, Lepsius'un mübalağalarından ve yalanlarından kaynaklanan Ermeni öfkesi yok olacak ve konu, tarihi gerçekler çerçevesinde bir sonuca bağlanacaktır.

Burada mevzu ile direkt alakalı olmamakla beraber, Lepsius'un "Deutschland und Armenien" isimli kitabına tahrif ederek koyduğu belgelerden bir tanesini örnek olarak vermek istiyorum. [...] içinde gösterilen kısımları Lepsius kitabına almamıştır.

Erzurum'daki Alman konsolos yardımcısı Anders'in, Alman maslahatgüzarı Mutius'a gönderdiği, 16 Şubat 1914 tarihli yazı şöyledir:⁷⁶ "Bugün buradaki Ermeni piskoposu Msg. Seadetian,⁷⁷ reformların kabulü sebebiyle beni ziyaret etti ve "reform projesi, kraliyet hükümetince ısrarla savunulduğundan dolayı uzun zamandır beklenen reformların yapılmış olmasını Alman hükümetine borçluyuz" diyerek, cemaati adına bana teşekkür etti. [Piskoposun bana söylediğine göre, reform programının detayları henüz bilinmiyor. Bununla beraber Vilayet Şurası'nın, bir sene sonra yapılacak olan nüfus sayımına istinaden terkip edileceğini duymuş. Şu anda birçok Ermeni, Rusya ve Amerika'ya göçtüğünden (yaklaşık olarak Ermeni halkının dörtte biri) dolayı Msg. Seadetian nüfus sayımının ortaya yanlış bir fotoğraf çıkartacağını düşünüyor. Bütün göçmenler mensup oldukları bu toprağa duydukları sevgi sebebiyle, buraya döneceklerdir ama önümüzdeki dört sene içerisinde bir nüfus sayımı daha gerekeceğinden, yavaş yavaş (döneceklerdir). Bundan başka Piskopos, şayet, genel müfettişin ikamet merkezi olarak Trabzon ön görüldü ise, bunun isabetsiz olduğuna dikkat çekti. Muş, Van ve Bitlis'le oldukça kolay bağlantısı olduğundan dolayı, Anadolu vilayetlerinin merkezi Erzurum'dur. Binaenaleyh, genel müfettişin ikamet merkezinin Erzurum olması şarttır (dedi).] Hâlihazırda bir Çerkez kabilenin, Ermenilerin mallarını müsadere ettikleri Narwan kazasındaki ihtilafın dışında, ne şehirde ne de Erzurum vilayetinde şikâyetleşmek için hiçbir sebep yoktur. Ayrıca Vali, şu anda olayları takip etmek ve Ermenilere yardım etmek üzere söz verdi.

76 Johannes Lepsius, *Deutschland und Armenien 1914-1918, Sammlung Diplomatischer Aktenstücke*, Potsdam 1919, s. 11; (Belgenin tamamı: Wolfgang Gust ve Sigrid Gust, *Der Völkermord an den Armeniern 1915/16 Dokumente aus dem Politischen Archiv des Deutschen Auswärtigen Amts*, <http://www.armenocide.de>, 1914-08-11-DE-001-V.

77 Yanlışlıkla „Beadetian“ olarak yazılmıştır.

Buradaki Müslüman halk reformların kabulü haberini, herhangi bir düşmanca açıklamalar yapmaksızın benimsedi ve uygulamayı sabote etmek için hiçbir teşebbüste bulunmadı. [Son olarak piskopos, Rusya’da çıkan “Mschak” gazetesinin, bana “Türk dostu” diye saldırdığından duyduğu üzüntüsünü dile getirdi.]

Piskoposun görüşüne göre şimdi, Ermenilerin tamamı affa uğramıştır ve kendilerini sadık Osmanlılar olarak hissetmektedirler. [Mezkûr gazetenin, Türk dostu olan birini otomatik olarak ve mutlaka Ermeni düşmanı olarak algılaması tamamen yanlıştır. Ayrıca Mschak’ın haberleri Ermeni kaynaklarına değil, Rus kaynaklarına dayanmaktadır.] Buradaki Ermeniler, kraliyet hükümetinin kendi akıbetlerini, iyi niyet ve ilgi ile takip ettiğini bilmektedirler ve çeşitli sebeplerle Ermeni Meselesi’ni dile getirmiş olduğundan dolayı bana da müteşekkirdirler.”

Yukarıda söylendiği gibi [...] içinde gösterilen kısımları, Lepsius kitaba almamıştır. Çünkü yazıda yer alan „ortalıkta huzur ve sükûnun hüküm sürmesi, Ermenilerin 1/4’ünün Rusya ve Amerika’ya göçmesi, Türklerin, reformlara karşı çıkmayıp Ermenilere hoş davranması, Rus gazetesinin asılsız haberler vermesi“ gibi hususların bilinmesini istemiyor.

Örnek 3- “... Bütün bilgiler ittifak etmektedir ki, hükümetin Ermenilere karşı aldığı yeni tedbirler, Abdülhamid dönemindeki katliamla kıyaslanamayacak kadar çok insanın hayatına mal olmuştur.”⁷⁸ Bir sahifelik yazının kısaca özeti şudur: “Ermeniler cihetinden gelen haberlere göre, sürgün esnasında tahammülü zor işkenceler olmaktadır. Mübalağalı gibi gözükse de bu haberler, ajanlar ve banka memurları tarafından da doğrulanmaktadır. Şüphesiz Türkler, Ermeniler tarafından çokça vuku bulan ihanet ve isyanlar sebebiyle böyle davranmaktadırlar. Şam ve Trabzon konsolosluklarından gelen haberlere göre, sürgüne gönderilen Ermenilerin çoğu hastalık, yorgunluk gibi sebeplerden yolda ölmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Ermeni isyanları ve ihanetleri nedeniyle Ermenilerin tamamı sürülecektir. Talat Bey bana: “Erzurum’da artık hiç bir Ermeni ikamet edemez” dedi. Türklerin uyguladığı Ermeni avı yüzünden, bu barbarların yanında İttifak Devletleri ve hassaten Almanya da itham edilecektir.”

Aslında yazıyı kaleme alan Avusturya maslahatgüzarı Trauttmansdorf’un görevde kaldığı süre içindeki tavırlarına baktığımız zaman, Türklerle karşı iyi niyetli olmadığı açıkça görülüyor. Buna rağmen yazıda, ölümlerin katliam şeklinde değil de tehcirin ağır şartlarından kaynaklandığını ima ediyor. Nitekim Pomiankowski’nin tespitine göre, Ermenilerin tehciri esnasında güzergâh üzerinde bulunan Müslümanlara Ermenilerden tifüs hastalığı bulaşmış ve en az 1.000.000

78 Wien, HHStA PA XII 209 Konstantinopel, 30 September 1915, Nr. 79/P.A.

Müslüman ölmüştü.⁷⁹ Pomiankowski'den söz etmişken, onun Türkler hakkındaki şu tespitini de peşin fikirli insanlara hatırlatmakta fayda var: "Türkler dünyanın en iyi askerleridir. Doğunun gerçek centilmenleridirler. Orta Doğu'nun en sempatik halkıdır. Buna rağmen Avrupalılar için onlarla münasebet kurmak umumiyetle kolay değildir."⁸⁰

Örnek 4- "... Keza kısa süre önce Harbiye Nezareti bir genelge yayımladı. Bu genelgeye göre Ermeniler, mezhep farkı gözetilmeksizin, hiç bir yerde %5'i geçmeyecek şekilde dağıtılacaklardır"⁸¹ Kaynak olarak gösterilmiş olan belgede kesinlikle böyle bir ifade geçmemektedir. Tam aksine Talat Paşa, Pallavicini'ye sevkياتın emniyet içerisinde yapılması için tedbirlerin alındığını, yolda Ermenilere saldıranların ve bilhassa kadınlara ve çocuklara saldıranların şiddetle cezalandırılacağını ifade ediyor. Ayrıca, Katolik ve Protestan Ermenilerin tehcire tabi tutulmadıklarını teyit ediyor.

Böylesine asılsız haberleri kaynak ittihaz ederek Katolik, Protestan ve Mehitaristlerin de aynen Gregoryan Ermenileri gibi takibata ve tehcire tabi tutulduklarını iddia eden Avrupalı ilim adamları⁸² olduğu gibi, Ermeni katliamının Türk hükümetine karşı entrika çevirmek için Avrupalı devletlerin uydurduğu bir şey olduğunu savunan aydınlarda vardır.⁸³ Ermenilerin yaptığı bir başka şey de, o tarihlerde Avusturya'daki günlük gazetelerin gerçekleri halktan gizlediklerini yaymaktır. Hatta "gazeteler tamamen Ermenilerin aleyhinde haberlere yer vererek, Avusturya kamuoyunu tahrik ediyorlardı" iddiasında bulunmaktadırlar. Bu konuda bir Ermeni araştırmacının kitabından üç misal vereceğim:⁸⁴

1- "Ruslar çekilirken: Ruslar ve Ermeni çeteleri Van şehrini boşaltmadan önce, Müslüman mahallesini yaktılar. Şehri terk ederken Ermeni mahallesini de ateşe verdiler. Kadınlara ve kızlara tecavüz ettiler. Halk arasında katliam yaptılar. Amerika Enstitüsüne sığınanları öldürüp binayı ateşe verdiler. Ruslar geri çekilirken Amerika ve İtalya konsoloslarını kaçırdılar. Alman yetimhanesinin muallimesini, orada bulunan yetimlerle tutukladılar ve onları gemilere götürmek istediler. Türk birliklerinin yetişmesiyle Ruslar kaçtılar. Muallime ancak böyle Van'a dönebildi."⁸⁵

79 Joseph Pomiankowski, *Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches*, Graz 1969, s. 165.

80 Joseph Pomiankowski, *Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches*, Graz 1969., s. 18.

81 Wien, HHStA PA XII 209 Jeniköj, 3 September 1915, Nr. 72/P.H.

82 Wolfdieter Bihl, *Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte*, Wien 1975, s. 173.

83 Erich Feigl, *Turkey, Europe and Public Opinion; A Myth of Error*, Wien 1999, ss. 91-95.

84 Artem Ohandjanian, *Armenien*, Wien 1989, ss. 185- 188.

85 Arbeiter Zeitung Wien, 21 August 1915

2- "16 Eylül gecesi, silahlı Ermeni çeteleri Urfa'nın hâkim bölgelerinde bulunan sağlam binalarda mevzilenerek, devriye gezen Türk jandarmalarına ateş açtılar. Açılan ateş neticesinde 2 jandarma öldü, 6'sı da yaralandı. Osmanlı kolluk kuvvetleri şehrin her tarafında ateşle karşılaştılar. Ermeniler, yabancı devletlerin müesseselerini zorla alıp mazgallar yapıp güçlendiler. Bu gerçekler ispat ediyor ki Ermeniler açıktan silahlı isyan yürütmeye karar verdiler ve elde olan tüm güçleriyle Müslüman semtte evlere zorla girip ev sakinlerini katletmeye başladılar. Bunun üzerine Urfa'ya, o cephe için belli miktarda silahlı güçler sevk edildi. Bu ihtilalci çetelerin sığınakları tahrip edilip isyan bastırıldı. Olaylar esnasında ölen askerlerin sayısı 20'ye, yaralanan askerlerin sayısı ise 50'ye ulaştı. İsyancıların gayesi, ittifak devletlerinin mensuplarına zarar vermek, kayıplar verdirme ve müesseselerini tahrip etmenin yanında, kraliyet birliklerinin bir bölümünü o taraflara çekip savaşın cereyan ettiği cephelerden uzaklaştırmaktı. Fakat Osmanlı ve Avusturya makamlarının etkili ve süratli tedbirleri sayesinde gayelerini gerçekleştiremediler. Böylece İttifak Devletleri'nin mensuplarına her hangi bir zarar verilmeden isyan bastırılmış oldu."⁸⁶

3- "Else Marquardsen: Ben senelerce Müslümanlarla yakın ve güvenilir ilişkiler kurarak onların arasında kaldım ve hiç bir müsamahasızlık görmedim. Tam aksine sürekli Hristiyanları müsamahasız, saygısız ve saldırgan buldum. Müslümanlar, Hristiyanlara karşı çok daha merhametli davranmakta idiler. Öyle ki ortada bir şey varsa suç Hristiyanın kendisindedir. İhtilafların bulunduğu yerlerde dini unsur ele alınıp din, Hristiyanlarca öne çıkartılmaktadır. Ayrışmalarda Hristiyanlar bu hususu ayrışmanın sebebi olarak ve karşı tarafı suçlamak için zaruri bulmaktadırlar. Müslüman, karşı tarafı dinledikten sonra öfkesini frenleyerek sakince cevap veriyor: Ne istiyorsun? Ben senin inancına saldırmıyorum. Sen de benim inancıma dokunma. Herkes neyi doğru buluyorsa ona inanıyor diyor. Sürekli aynı manzara tekrar edip duruyor. Kişiye meydanı terk edip uzaklaşmaktan başka bir şey kalmıyor."⁸⁷

Ermeniler o dönemin gazetelerinden bu tarz yazıları çıkartıp basını, hakikatleri tahrif etmek ve kamuoyunu Ermenilerin aleyhine çevirmekle suçlamaktadırlar. Bu gün de, gerek yazılı gerekse görüntülü basını takip edip Ermeni tezlerine uyanlarını müsbet, uymayanlarını da menfi propaganda vasıtası olarak kullanmaktadırlar.

Bu bağlamda Ermenilerin son zamanlarda kamu oyunun dikkatlerine sundukları konulardan birisi Yusuf Halaçoğlu'nun Avusturya'da yayınlanmış olan "Ermeni Sorunu" isimli kitabıdır.⁸⁸ Konu ile alakalı yazdıkları ve yaydıkları düşünceler şöyledir: "Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan

86 Wiener Zeitung Wien, 28 Oktober 1915

87 Die Fackel, Wien, August 1916

88 Kitap Almanca'ya İnanç Atılğan tarafından tercüme edilmiştir.

halkların katliama maruz bırakıldığını reddeden Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, dünyada yalancı olarak tanınmaktadır. Avusturya'nın Klagenfurt şehrinde bulunan Wieser Yayınevi 2007'nin Ocak ayında, Halaçoğlu'nun "Ermeni Sorunu" adlı kitabını yayınladı. Bunun üzerine Soykırım Dokümantasyon Cemiyeti'nin 15. Viyana, Jurekgasse, 23/5 adresinde faaliyet gösteren Avusturya şubesi, Şubat sonunda yayınevini sahibi sayın Lojze Wieser'e bu konuda bir açıklama yapması için bir mektup yazdı ama hala bir cevap alınamadı. Sayın Halaçoğlu, Türk Tarih Kurumu Başkanı olarak Türk-Ermeni tarihiyle alakalı Türkiye'nin resmi görüşünü öne çıkartmaktadır. Aslında Türk tarihçileri, Ermeni katliamını şiddetle reddetmektedirler. Hatta onların iddialarına göre Ermeniler Müslüman tebaayı katletmiştir. Türkiye'deki bu asılsız iddiaların sorumlusu Türk Tarih Kurumu'dur. Bu kurum, bütün milletlerin reddettiği bu tezleri ölçü olarak almakta, okul kitapları, yazılı ve görüntülü basın aracılığıyla ülkenin sosyal iklimini istediği yönde oluşturmaktadır. Bu iklim, başka inançlara ve başka düşüncelere mensup olan kişilere karşı öfkeyi körüklediği için 19.1.2007'de Ermeni gazeteci Hrant Dink öldürülmüştür. Aynı şekilde, Malatya'da 19.4.2007'de bir Hristiyan yayınevini üç mensubu öldürülmüştür. Dink devamlı olarak başka dinlere ve başka ırklara mensup olan azınlıkların maruz bırakıldığı güçlükleri ve problemleri yazar ve yayımlardı. 1915-1918 Ermeni katliamından bahsederdi. Bu husus, onun vatan haini olarak suçlanmasına ve malum felakete sebep oldu. Katil kahraman ilan edildi ve İstanbul'da bir kilisenin duvarına "Bir Dink'i öldürdük, hepinizi öldüreceğiz" yazıldı. "Ermeni Sorunu" kitabı ve buna benzer kitaplar gerçeğin ortaya çıkmasına bir katkıda bulunmuyor, tam aksine yalanların devam etmesini ve yayılmasını sağlıyor. Halaçoğlu'nun yaydığı yalanlardan bir tanesi de Alman Televizyonu'nda katıldığı, Stefan Hallmann tarafından yapılan bir programda sarf ettiği "Ermenilerin Müslümanları katledip gömdükleri bir toplu mezardan kanlı plastik torbalar çıktı" sözüdür. Tabii 1. Dünya Savaşı sırasında henüz plastik torbaların üretilmediği uzmanları hiç ilgilendirmiyor. Yusuf Halaçoğlu, İsviçre'de Ceza Kanunu'nun 261. maddesini (ırk ayrımcılığı ile ilgili) çiğnemekten dolayı mahkemeye verildi ve hakkında soruşturma başlatıldı ama İsviçre makamlarınca ifadesi alınmadığı için henüz herhangi bir karar verilemedi. Halaçoğlu, 26.01.2007 günü,⁸⁹ Die Presse' isimli günlük gazeteye verdiği demeçte, İsviçre'nin kendisi hakkındaki bu tavrının doğru olmadığını söyledi. Halaçoğlu'nun kitabında iyi olan bir şey var ki o da "Lepsius, Deutschland und Armenien 1914-1918, Potsdam 1919" ve "Henry Morgenthau, Ambassador Morgenthau's Story, New York 1918" gibi iki kaynağın zikredilmiş olmasıdır. Evet, ne Lepsius ne de Morgentau, hadiselerin bizzat içinde bulunmadılar ama en azından zamanın İçişleri Bakanı Talat Paşa ile görüşüler."⁹⁰

89 Tarih yanlıştır. Halaçoğlu'nun kasdedilen söyleşi, Die Presse'nin 20.01.2007 günkü nüshasındadır.

90 Soykırım Dokümantasyon Cemiyeti İnternet Sitesi, Petition Gegen Völkermordleugner, www.voelkermord.at/index-Dateien/Halacolgu.htm

Görüldüğü gibi Ermeniler ve Ermeni kuruluşları her vesile ile Türkiye aleyhinde çalışmaktadırlar. Nitekim yukarıda ismi geçen, Avusturya'daki Ermeni Apostol Kilisesi başpiskoposu Mesrob Krikorian verdiği tüm demeçlerde, katıldığı tüm toplantı ve programlarda aynı tavrı sergilemektedir. Almanya'nın Augsburg şehrinde 23 Nisan 2008 tarihinde yapılan bir kongrede "Türkiyenin Avrupa Birliği'ne girmesinin uygun olmadığını ve tehlikeli olduğunu, demografik, kültürel ve dini olarak Türkiye'nin Avrupa ile hiç bir alakasının olmadığını" söyledi ve "Türkiye'de müzelerde teşhir edilen kültür eserlerinin, Bizans ve Ermenilerden gasp edildiğini, bunların Türkiye'nin Orta-Asya göçebe geçmişiyle bir bağlantılarının olamayacağını" ilave etti. "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesiyle vuku bulacak olan bir kaç milyonluk Türk göçü ve onların yüksek oranlı doğumları, bilhassa Avusturya, Belçika ve Hollanda gibi küçük ülkeleri tehlikeye sokar" dedi. Krikorian Türkiye'deki din politikasını da eleştirerek "Hristiyan ve Yahudi cemaatleri görmezlikten geliniyor, hukuki statüleri engelleniyor, özellikle Hristiyanlara güya müsamaha ediliyor gibi gösterilip hakikatte gizli metotlarla baskı altına alınıp zayıflatılıyor. Böylece 1970'li yılların başından beri Rum ve Ermeni papazlarının seminerleri yasaklanmış, son bir kaç manastır, kilise ve tarihi mezarlık tahrip edilip yağmalanmıştır. Eski kiliseler ve müstemilatlarını tadil ve tamir etmek ve kullanmak özel izin gerektirmekte ve bu izinler, yapılar tamamen yıkılıncaya kadar ertelenmektedir. Ermeni halkına uygulanan katliamdan bahsetmek cezayı muciptir" dedi.⁹¹

Aynı şahıs, 09. 05. 2006 tarihinde Viyana'da gazetecilerle yaptığı bir söyleşide şöyle demişti: "Avrupa'da etnik ve dini yapının değişmesi asla istenemez. Avrupa kendi kimliğini muhafaza etmelidir. Bu sebepten dolayı Türkiye hiç bir zaman Avrupa Birliği'ne alınmamalıdır." Kendisine yöneltilen "O halde niçin İstanbul'daki Ermeni Patriği Mesrob Mutafyan II. ve Rum Patriği Bartholomeus I. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesini desteklemektedirler?" şeklindeki soruya Krikorian şu cevabı vermiştir: „Kiliselerin bu yöneticileri, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin, onların Türkiye'deki kiliselerinin durumunu iyileştireceğini ümit etmektedirler. Çünkü onlar şu anda hakikatte hür değildirler.”⁹²

Ermeni Diasporası'nın Sosyal Faaliyetleri

İnsan sosyal bir varlıktır. İhtiyaçları, hisleri ve temayülleri vardır. İnsan doğup büyüdüğü çevreden yabancı bir ülkeye gittiği zaman daha muhtaç ve daha hassas hale gelir. Bu durum, aynı kaderi paylaşan insanları bir araya getirir ve

91 Katholisches Magazin für Kirche und Kultur, 93. Jahrestag des Genozids an den Armeniern, <http://www.katholisches.info/?p=1344#more-1344>

92 Avusturya Radyo ve Televizyon Kurumu Resmi İnternet Sitesi, http://religion.orf.at/projekt03/news/0605/ne060509_tuerkei_fr.htm

problemlerini çözmek için ortak bir çalışmanın içine iter. Aynı şekilde, Avusturya'daki Ermeniler de bir araya gelip aşağıda isimleri verilmiş olan ve çeşitli sahalarda faaliyet gösteren dernekleri kurdular.⁹³

1. Genel Ermeni Hayır Cemiyeti: İlk olarak 1910'da kurulmuş, 1938'de kapanmış ve 1960'ta yeniden kurulmuştur. Derneğin gayesi Avusturya'daki muhtaç Ermenilere maddi yardımda bulunmaktır. Yardımlarla ayakta duran dernek, geziler, kermesler ve eski eşya satışları düzenleyerek gelirini artırmaya çalışmaktadır.
2. Ermeni Talebe Birliği: İlk olarak 1920'li yıllarda kurulmuş, daha sonra da 1960'ta yeniden kurulmuştur. Ermeni öğrencilere danışmanlık hizmetleri vermekte ve onların aidiyet duygularını kuvvetlendirmeye gayret etmektedir. Faal bir cemiyettir ve çeşitli seminerler, sempozyumlar, vs. tertip eder. Bir süre Şant (Yıldırım) isimli Ermenice ve Almanca bir dergi çıkartmıştır. Derginin yayını 1993'ten beri durmuş bulunmaktadır.
3. Avusturya-Ermenistan Kültür Topluluğu (ÖAK): 1974'te kurulup 21.1.1976'da resmi kayıtlara geçmiştir. Kültür alış verişi ve iki ülke arasındaki ilişkileri derinleştirerek sürdürmek gayesi ile kurulmuştur. Avusturya'da yaşayan Ermenileri ve özellikle mülteci Ermenileri Avusturya kültürüne yaklaştırmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda Ermeni kültürü hakkında bilgi veren bir merkez görevi görmektedir. Kuruluşundan beri tertip ettiği Ermenistan gezileri, Ermenice kursları, seminerler ve yayımladıkları "ÖAK-Journal" marifetiyle dernek Avusturya ve Ermenistan arasında köprü vazifesi görmektedir.
4. Ermeni Genel Spor ve İzciler Derneği: 1990'da kurulmuştur. Birçok sportif aktiviteler düzenleyip Ermeni gençlerin birbirleriyle tanışmalarını, irtibatlarını sürdürmelerini ve Ermenice'yi unutmamalarını sağlamaya çalışmaktadır.
5. Ermeni Araştırma- Belge ve Enformasyon Merkezi: 1987'de kurulmuştur. Ermenistan, Ermeni kültürü ve Ermeni Diasporası hakkında her türlü bilgi ve belgeleri toplamaktadır.
6. S.O.S. Armenien: 1991'de kurulmuş bir yardım cemiyeti olup Ermenistan ve Karabağ için epeyce yardım toplamış ve oralara gıda maddeleri göndermiştir.
7. Mechitarist'lerin Dostları: Bu dernek Mehitarist tarikatını ve Katolik-Ermenilerin varlığını korumaya çalışmaktadır.

93 Jasmine Dum-Tragut, *Armenier in Österreich*, Graz 1995, ss. 28-31.

Bu yedi cemiyet hakkında bilgi veren kitabın yayınlanmasından sonra kurulmuş olan bir kaç Ermeni derneğini de zikrederim.⁹⁴

1. Ermeni Fonu Avusturya Komitesi: Ermenistan'ın kalkınmasına katkı yapmak için kurulmuş olan 'Hayastan All-Armenian Fond'un bir kolu olarak çalışmaktadır. Topladığı yardımları yetkililere devretmektedir ve böylece Ermenistan'da yol, su, elektrik, okul, eğitim ve kültür projelerine maddi destek vermektedir.
2. Ararat Ermeni Spor Derneği: Avrupa'daki Ermeni sporcuları için bir yandan Viyana'da müsabakalar tertip edip onları bir araya getirmekte, diğer yandan da Erivan'da müsabakalar tertip edip sporcuları Ermenistan'a götürmekte veya oradan sporcuları Avusturya'ya davet ederek Ermenistan'la irtibatlarını sürdürmektedir. Ermenistan'a götürülen sporculara sportif aktivitelere ilaveten Eçmiyazin Katedrali başta olmak üzere, tarihi yerler gezdirilip kendilerine tarih şuurunu verilmektedir.
3. Spes-Huys Muhacir ve Mülteciler Danışma Derneği: 2006'da kurulmuş olan bu dernek, Ortadoğu ülkeleri, Rusya ve Ermenistan'dan Avusturya'ya gelmiş olan Ermeni ve Rusça konuşan sair mültecilere danışmanlık hizmeti vermektedir.

Sonuç

Avusturya'da XVI. asırdan beri Ermeniler var olagelmışlerdir. Avusturya ve Osmanlı Devletlerinin Balkanlarda hasım olmaları, Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı faaliyet gösteren Ermenilerin Avusturya'ya gelerek yardım talep etmelerine ve gerektiğinde iltica edip Avusturya ile beraber Osmanlı aleyhinde çalışma yapmalarına sebep olmuştur.

I. ve II. Dünya Savaşları esnasında Avusturya'daki Ermeni sayısı azalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenilerin yaşadığı coğrafyalarda meydana gelen siyasi, içtimai ve iktisadi çalkantılar, Avusturya'ya yeniden birkaç bin Ermeni'nin gelmesine sebep olmuştur. Bu gün dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi, Avusturya'da da Ermeni Diasporası yaşamaktadır. Bunlar kurdukları dernekler marifetiyle gösterdikleri dini, kültürel ve sosyal faaliyetlerle bir taraftan Ermeni kimliğini ve kültürünü muhafaza etmeye, diğer taraftan da Ermenilerin malum ideallerine hizmet etmeye gayret etmektedirler.

I. Dünya Savaşı'nı, Osmanlı Devleti'nden kopup istiklallerini kazanmak için fırsat olarak gören ve bu emellerini gerçekleştirmek adına ülkenin düşmanlarıyla iş birliği yapan Ermeni militanlarının menfi çalışmalarını önlemek, Ermeni halkını da bu plana

94 Mehitarist Katolik Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Armenische Vereine und Institutionen in Österreich, [http://www.masis.at/index.php?option=com_content &view=article&id=2&Itemid=8&lang=de](http://www.masis.at/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=8&lang=de)

alet olmaktan uzak tutmak ve böylece cephelerin güvenliğini sağlamak gayesiyle 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915) günü Takvim-i Vekayi’de yayımlanarak yürürlüğe giren geçici “Tehcir Kanunu” çerçevesinde vuku bulan Ermeni göçünü ‘soykırım’ olarak tanımlamaya ve tanıtmaya, Avusturya’da yaşayan Ermeniler de katılmaktadır.

Ne var ki, sayıları çok az olduğundan ve etkili lobi kuruluşları bulunmadığından diğer ülkelerle kıyaslandığında Avusturya’daki gayretlerinin fazla bir değeri yoktur. Buna rağmen belli tarihlerde sempozyumlar ve değişik toplantılar tertip ederek konuyu kamuoyunun dikkatine sunmaya çalışmaktadırlar.

Avusturya’da siyasetlerini Türkiye karşıtlığı üzerine bina eden ırkçı politikacılar tarafından gerek eyalet meclislerine, gerekse Avusturya Parlamentosuna verilen “Ermeni Soykırım Yasa Tasarıları”, birçok Avrupa parlamentosunda yapılanın aksine kabul görmemekte, teklifler görüşülürken olaylar “olmaması gereken üzücü hadiseler” olarak ifade edilip “soykırım“ tabiri kullanılmamaktadır.

Avusturya’nın bu duruşundan rahatsız olan Ermeni aydınları, savaş esnasında Avusturya- Osmanlı ittifakı sebebiyle aşırı derecede ithamlara cesaret edememekle birlikte her fırsatta hadiseleri dramatik bir lisanla dile getirerek ve Türkiye aleyhinde açıklamalar yaparak halkın teveccühünü kazanmaya ve halk üzerinden devlet ve hükümet adamlarına baskı yapmaya çalışmaktadırlar. Ancak Avusturya halkının Ermenilere sempati ile bakmasına rağmen yakın bir gelecekte Avusturya Devleti’nin 1915 olaylarını katliam olarak değerlendirme ihtimali gözükmemektedir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri:

- Wien, HHStA, Türki V, Karton 27.
- Wien, HHStA, Türki V, Karton 152 ve 153.
- Wien, HHStA PA XII 209 .
- Wien, HHStA PA XII 464 .

Tezler:

- Atılgan, İnanç. Das Kriegsjahr 1915, Reaktion Österreich-Ungarns auf die Umsiedlung der Armenier innerhalb des Osmanischen Reiches Anhand von Primaerquellen, yayımlanmamış doktora tezi. Wien, 2003.
- Betz Merkantile, U.J. Diplomatische und Intellektuelle Beziehungen zwischen Armenien und Frankreich (X.Jahrhundert-XX.Jahrhundert), yayımlanmamış mastır tezi. Wien, 2002.

Yayımlanmış Kaynaklar:

- Arat, Mari Kristin. Die Wiener Mechitaristen. Wien-Köln, 1990.
- Dum-Tragut, Jasmine. Armenier in Österreich. Graz 1995.
- Dum-Tragut, Jasmine. Armenier in Salzburg - eine unbekannte christliche Gruppe, Ostkirchliches Christentum in Salzburg. Salzburg, 2006.
- Feigl, Erich, Turkey, Europe and Public Opinion, A Myth of Error, Wien 1999.

- Hovagimian, P.V. "Die Mechitaristenkongregation in Wien". Armenische Liturgien. Graz-Salzburg, 2001.
- John, Michael ve Lichtblau, Albert. Schmelztiegel Wien-Einst und Jetzt, Zur Geschichte und Gegenwart von Zuwanderung und Minderheiten. Wien, 1990.
- Krikorian, Mesrob K. Die Armenische Kirche. Frankfurt am Main, 2002.
- Krikorian, Mesrob K. Die Armenische Kirche, düzeltilmiş 2. baskı. Frankfurt am Main, 2007.
- Krikorian, Mesrob K. Franz Werfel und Komitas. Frankfurt am Main, 1999.
- Lepsius, Johannes. Armenien und Europa. Berlin, 1896.
- Lepsius, Johannes. Deutschland und Armenien 1914-1918, Sammlung Diplomatischer Aktenstücke. Potsdam, 1919.
- Ohandjanian, Artem. Armenien. Wien, 1989.
- Pomiankowski, Joseph. Der Zusammenbruch des Ottomanischen Reiches. Graz, 1969.
- Sanders, A. Kaukasien. München, 1944.
- Stübing, Martin. Reisebericht Armeniens. 2002, Wien.
- Teplý, Karl. Die Einführung des Kaffees in Wien. Wien, 1980.
- Hofmann, Tessa. Annäherung an Armenien, 2. baskı. München 2006.
- Bihl, Wolfdieter. Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. Wien, 1975.

Makaleler:

- Adabei. "Armenische Studentenvereinigung". Shanth. Wien, Juni 91.
- Teplý, Karl. "Johannes Diodato der Gründer des Wiener Kaffeehauses", Handes Amsorya - Zeitschrift für armenische Philologie (88). Wien, 1974.
- Teplý, Karl. "Kalust Nurveli Schahin. Ein armenischer Geheimagent aus dem Großen Türkenkrieg 1683-1699". Handes Amsorya Zeitschrift für Armenische Philologie (87). Wien, 1973.
- Winkler, Dietmar W. „Die Armenisch-Apostolische Kirche und die Ökumene“. Armenische Liturgien. Graz-Salzburg, 2001.
- Bihl, Wolfdieter. „Die Armenischen Kirchen im Habsburgerreich“. Pro Oriente, Religion und Kirchen im alten Österreich. Wien, 1996.
- Yıldız, Ramazan. "Vilayat-ı Sitte'de Ermenilerle ilgili Reformlar". Ermeni Araştırmaları, Sayı 25.

Gazeteler:

- Arbeiter Zeitung
Die Fackel Wien
Wiener Zeitung

İnternet Siteleri:

- Avusturya Apostol Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, <http://www.aakg.at/> ve <http://www.armenian.at/>
- Avusturya Başbakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.bka.gv.at>
- Avusturya Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.parlament.gv.at/>
- Avusturya Radyo ve Televizyon Kurumu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.orf.at>
- Gust, Wolfgang ve Gust, Sigrid, Der Völkermord an den Armeniern 1915/16 Dokumente aus dem Politischen Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes, <http://www.armenocide.de>
- Katholisches Magazin für Kirche und Kultur, <http://www.katholisches.info>
- Mehitarist Katolik Ermeni Kilisesi İnternet Sitesi, Armenische Vereine und Institutionen in Österreich, <http://www.masis.at>
- Pro-Orient Vakfı İnternet Sitesi, <http://www.pro-orient.at>
- Soykırım Dokümantasyon Cemiyeti İnternet Sitesi, www.voelkermord.at
- Viyana Eyalet Parlamentosu Resmi İnternet Sitesi, <http://www.wien.gv.at/>